

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XII

KASIM 1996

Sayı: 36

ATATÜRK'ÜN SİVAS'I ZİYARETLERİ

Dr. HÜSEYİN YILDIRIM *

GİRİŞ

İç Anadolu'nun doğusunda Kızılırmak ovasının dağlarla birleşen kuzey yamacında kurulmuş olan "Sivas" 1285 metre yüksekliğinde olup, isminin Roma dönemindeki "Sebastia"dan geldiği kaynaklarda belirtilmektedir.¹

Şehrin yerleşim açısından Selçuklu Sivas'ının, Roma Sebastia'sının yerinde mi veya başka yerde mi, kurulduğu kesin olarak tesbit edilememiş ise de şehrin, diğer Anadolu şehirleri gibi Türkler tarafından tamamiyle yeniden inşa edildiği şüphesizdir.²

Anadolu'nun kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde uzayan ticaret yollarının kesiştiği bir kavşak noktasında yer alması nedeniyle Sivas, Hitit³, Roma, Bizans⁴, Selçuklu⁵ dönemlerinde önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa Selçuklular zamanında Konya ve Kayseri

* Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Merkez Daire Başkanlığı, Yın. Pln. Şb.

1 Besim Darkot; Sivas, I.A., CX, s. 569-577. "Sivas Adının Kökeni" konusunda bkz. Oğuz Ceylan; *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*, Sivas, 1988, s. 9-13.

2 Osman Turan; *Selçuklular ve İslamiyet*, 3. Basım, İstanbul, 1980, s. 199.

3 Tahsin Özgüç'ün Türk Tarih Kurumu ile Sivas ili adına Toprak Tepe'de yapılan kazılardan elde edilen bilgilere göre esas itibarıyla tepe olan Toprak Tepe'den ilk önce M. Ö. 2. Binin başında Hititler yararlanmasını bilmişlerdir. O halde Sivas'ın bilinen en eski sakinlerinin Hititler olduğu anlaşılmaktadır. Tahsin Özgüç; *Sivas Kale Kazısı*, Ankara, 1947, s. 224.

4 Sivas, Bizanslılar zamanında serbest bir vilayet, VIII. asırdan itibaren Tem'a, yani askeri valilik merkezi olduğu gibi, Kapadokya'da tesis edilen üç metropolitlikten birinin de merkezi idi. Nazmi Sevgen; *Anadolu Kaleleri*, C. I, Ankara, 1959, s. 307. Bizanslılar döneminde ki, Tem'a merkezi için bkz. Ernst Honigmann; *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (Çeviren: Fikret Işıltan), İstanbul, 1970, s. 40-48.

5 Büyük bir Türkmen halkı 1059 yılında ilk defa Sivas'a varıp şehri işgal etmişse de buraya yerleşmeyip geri dönmüşlerdi. Türklerin Sivas'a tam hakim olmaları 1071 Malazgirt zaferininin bir sonucudur. Osman Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 18-24.

gibi, Sivas'da-bir ara devlet merkezi olarak kullanıldığı için, idari, kültürel ve iktisadi açıdan önemli seviyeye ulaşmıştır. ⁶

Sivas Orta Çağ'da önemini yitirmemiş, Danişmendlilere, Selçuklulara, Eretna ⁷ ve Kadı Burhanettin Devleti'ne merkez olmuştur. Türkler zamanında Sivas Anadolu'nun sağlam korunaklı ve bolluk içerisinde olan, ayrıca, doğuya-batıya giden ve Suriye, Mezopotamya ile Karadeniz'i bağlayan yolların ticaret merkezlerinden biridir. ⁸ Gerçekten de Sivas bu dönemde kuzey ve güney uluslarının değiş-tokuş merkezi idi. Kuzeyden gelen köleler, cariyeler ve kürkler İslam ülkelerine buradan dağıtılıyordu.

14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa'da feodal düzenin sarsılarak şehir hayatının gelişmeye başlaması, Avrupa ülkelerini Müslümanlarla büyük bir ölçüde ticari ilişkilere yöneltti. Bu şekilde doğu-batı yönünde başlayan ticari faaliyetlerde Anadolu'da yoğunlaştı. Antalya'dan gelen kervanlar Konya ve Kayseri'ye uğrayarak, Sivas'a varıyor, oradan Erzincan, Erzurum yolu ile Tebriz'e gidiyordu.

İlhanlılar zamanında Tebriz, Bağdat'ın yerine geçerek İslam dünyasının en büyük merkezi haline gelince bu yolun ve dolayısıyla, Sivas'ın da önemi büsbütün arttı. Özellikle 13. yüzyılda Sivas, birçok ülkelere ait tüccarların yerleştikleri ve oradan dünyanın her tarafına kervanlar hazırladıkları bir merkez haline geldi. Bundan dolayı şehirde çeşitli milletlere ait tüccar kolonileri kuruldu. Cenevizliler burada bir konsolosluk açtılar. Cenevizli tüccarların kimileri yolcu hanlarında kahrken, kimileri de kentte kiraladıkları evlerde oturuyorlardı. Sivas'ta birde kiliseleri vardı. Diğer taraftan şehirde ticaret yapan bir kaç Yahudi de vardı. Sahibiye Medresesi'ne ait vakfiyede Sivas'ta bir Yahudi Mahallesi'nin mevcut olduğu görülüyor. ⁹

Kuzey memleketleriyle yapılan ticaret dolayısıyla Volga bölgelerinden

⁶ Osman Turan; *Selçuklular ve...*, s. 196-215 (Selçuklular zamanında Sivas şehri), Claude Cahen; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (Çeviren: Yıldız Moran). İstanbul, 1979, s. 160-176, 190-203, 309-326.

⁷ Bu konu için bkz. Kemal Göde; *Eretnalılar (1327-1381)*, Ankara, 1994.

⁸ Rıdvan Nafiz - İsmail Hakkı; *Sivas Şehri Anadolu Türk Tetkikatında*, İstanbul, 1928, s. 10. Sivas'ın çevre yollarındaki hanlar için bkz. Kurt Erdmann; *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*, Berlin, 1961, s. 614, m. Kemal Özergin; *Anadolu Selçuklu Karavansarayları*, *Tarih Dergisi*, XX (Mart 1965), s. 141-170.

⁹ Turan; "*Selçuklular ve...*", s. 202-203.

gelen Türk Bulgarlar da şehirde yerleşmişlerdi. Aynı vakfiye bunlara ait bir Medrese-i Bulgarî'nin varlığını haber vermektedir. Uluslararası bir transit şehri haline gelen Sivas aynı zamanda iç ticaret merkezi ve Anadolu'nun dışarıya çıkardığı malların da pazarı idi. Şehrin büyük bir buğday üretim sahasının merkezinde bulunması da önemini artırıyordu. Yabancılar, Orta Çağ'da ünlü olan Türk halılarını Sivas'tan satın alıyorlardı. Sivas bir ticaret merkezi olduğu kadar bir sanayi merkezi haline de gelmiş bulunuyordu. Özellikle, yünlü ve pamuklu dokuma yapımı ilerlemiş idi. Hamdullah Kazvîni; Sivas soflarının (Sûf-i Sivasî) ünlü olup İran'a kadar gittiğini söyler ki o zaman İran'ın sanayi gelişimi göz önüne getirilirse, bu kumaşların önemi ve Sivas şehrinin sanayi faaliyeti daha kolay anlaşılır.¹⁰

Görüldüğü gibi Sivas, özellikle 13. yüzyılda en görkemli çağını yaşamış, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden Anadolu'nun en önde gelen beldelerinden biri olmuştur. 14. yüzyılın ortalarında Sivas'tan geçen İbn Batuta, burası hakkında şu bilgileri vermektedir: **"Burası Irak'a bağlı bir ülkenin en büyük şehirlerinden biridir. Umumi Vali ile ileri gelen askeri kumandanlar orada otururlar. Şehir, hem güzel, hem de bakımlı olup geniş caddelere sahiptir. Çarşıları insanlarla dolup taşar. Burada medrese tarzında inşa edilmiş Darü's-Siya'de / Beğler Konağı denilen büyük bir bina vardır ki, sadece peygamber soyundan gelen misafirler bu konakta ağırlandılar..."**¹¹

Sivas, 14. yüzyılda Kadı Burhanettin Devleti'nin merkezi olarak bu parlak dönemini sürdürmüştür.¹² Sivas şehrinin giderek değer kaybetmesinin başlangıcı Moğol hükümdarı Timur'un bu şehri ele geçirip yakıp yıkmasıyla başlar.¹³ 1398'de Yıldırım Beyazıt zamanında Osmanlıların eline geçen Sivas, Osmanlı devlet örgütünde eyalet merkezi idi. Yıldırım Beyazıt'ın Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesi ve esir düşmesi üzerine başlayan fetret döneminde Sivas'ta Mezid Bey Hükümeti kurulmuş ve beş sene devam etmiştir (1402-1407). Şehir, ondan sonra yine Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Osmanlı idaresi zamanında beylerbeylik olan Sivas'a

10 Turan; "Selçuklular ve ...", s. 203-204.

11 İbn Battuta Seyahatnamesi (Çeviren: Mehmet Şerif), İstanbul, 1333, s. 326.

12 Şehrin bu felaketine dair hatıra, Yıldırım Beyazıt'e atfedilen: "Çal Çoban Çal! Ertuğrul gibi oğtun mu öldü, Sivas gibi Kalen mi yıkıldı?" cümlesiyle zamanımıza kadar gelmiştir.

13 Bu konu için bkz. Yaşar Yücel; *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, 2. Baskı, Ankara, 1991. Aziz B. Erdeşir-i; *Bezm u Rezm* (Çeviren: Mürsel Öztürk), Ankara, 1990.

16. yüzyılda "**Rumiye-i Sugra**" veya "**Eyalet-i Rum**"¹⁴ adı verilmiştir. Paşa Sancağı olan Sivas'ta Beylerbeyi olan Paşa, aşağı kalede "**Paşa Konağı**" denilen yerde otururdu. Paşanın burada oturmasının kanun gereği olduğunu belirten Evliya Çelebi'ye göre Sivas Paşasının hası 900.000 akçe idi. 48 zeamet ve 928 timari olun bu eyaletin Amasya, Bozok, Canik, Çorum, Divriği, Arapkir ve bir de Sivas olmak üzere yedi sancağı vardı.¹⁵ Eyaletin sınırı doğuda Erzurum ve Diyarbakır, güneyde Maraş ve Karaman, batıda Karaman ve Anadolu eyaletleri, kuzeyde Karadeniz idi.¹⁶

Sivas bu yüzyılda oldukça mamur bir şehirdi. Büyük camileri, kervansarayları, hamamları ve medreseleri ile Anadolu'nun en önemli eyaletlerinden birini teşkil etmekteydi. 17. yüzyılın ilk yıllarında Anadolu'yu dolaşan Polonyalı Simeon Sivas'a da uğramıştı. Seyahatnamesinde Sivas'la ilgili şu bilgileri vermektedir: "**Sivas, enine ve boyuna çok büyük, çok nüfuslu, ekmeği, eti, sütü ve yağı bol bir şehirdir...**"¹⁷

17. yüzyılın ortalarında (1649) Sivas'tan geçen Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde Sivas'la ilgili etraflıca bilgi vermektedir. Ona göre; "Surların kuşattığı sahada Sivas 40 mahalleye ayrılmıştı ve 4600 ev bulunuyordu. Şehirde 18 han, Ulu Camii civarında bedestende ise 1000 (?) dükkân, 140 ibtida mektebi, 45 çeşmesi ve hamamları" bulunuyordu.¹⁸

18. yüzyıl boyunca da bu varlığını sürdüren Sivas, zaman zaman Çapanoğullarının tesiri altında kalmış, valiler ve derebeylerin devlete baş kaldırma hareketlerinden çok zarar görmüştü. Bu yüzyılda Sivas sınırlarına girmek çıkmak başlı başına bir meseleydi.¹⁹ Bu yüzyılın ikinci yarısında buradan geçen Sestini, kendilerinin şehir ileri geleninin huzurunda iken dışarıda Ermenilerden oluşan bir grubun gösteri yaptığını, camları kırdığını,

14 Rıdvan Nafiz..., "**Sivas Şehri**", s. 99. 15. ve 16. yüzyıllarda Eyalet-i Rum konusunda bkz. Tayyib Gökbilgin, 15. ve 16. Asırda Eyalet-i Rum, **Vakıflar Dergisi VI**, İstanbul, 1965, s. 51-61. 1565 tarihli idari taksimata göre; Rum Beylerbeyi Sivas (Paşa Sancağı), Amasya, Bozok, Çorum, Arapkir, Divriği, Canik Beyleri. 1609'da da bir değişiklik görülmemektedir. Halil İnancık; "**Adâletnâmeler**", **Belgeler 3-5** (1965), s. 91-93.

15 **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. III (Neşreden: Ahmet Cevdet), İstanbul, 1314, s. 198-199.

16 Hasan Tahsin; **Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, İstanbul, 1932, s. 65.

17 **Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1609** (Çeviren: Hrand D. Andreasyon), İstanbul, 1964, s. 87.

18 Evliya Çelebi..., s. 199-202.

19 Necdet Sakaoglu; **Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı**, Ankara, 1984, s. 30.

evi ateşe verdiklerini ve canlarını haremnden kaçarak kurtardıklarını yazar. Sonradan öğrendiğine göre bu baş kaldırımın nedeni bu kişinin 100.000 kurusluk bir vergi salmasıdır. Sestini'nin verdiği şu bilgi de gerçekten ilginçtir: "**Halk genelde soğanla beslenir. Soğan dışında sebze ve meyve yetişmez. Sokaklarda Mısır'dan fazla soğan kokar**".²⁰

19. yüzyılda Sivas'tan geçmiş bazı gezginlerin bura hakkında ki gözlemlerine baktığımızda ise; Osmanlı ordusunda danışmanlık yapan ve iyi bir gözlemci olan Moltke, Sivas hakkında şu bilgiyi veriyor: "**11 Mart 1838- Sivas. Dün de son derece zorlukla ve ancak adı adıyla yapılan bir yolculuktan sonra akşama doğru Sivas'a vardık... Göz alabildiğine kalın bir kar tabakasıyla örtülüydü, sadece sarp kayalıklar bu yeknesak beyaz örtüden ayrılıyordu, çünkü ağaç diye bir şey yoktu. Bu beyabanın ortasında ihtişamlı görünüşü, kubbeleri, minareleri ve eski burçları ile Sivas var. Bir tepenin üzerinde bir iç kalesi, şehri ortasında bir ikincisi bulunuyor. Evler çatı yerine toprak damlalarla örtülü. Fakat hiç bir yerde buradaki kadar pisliği bir arada görmedim**".²¹

Aynı yıllarda Anadolu'yu gezen F. Amsworth (1839) eserinde Sivas'la ilgili şu bilgiyi vermektedir: "**Haly's vadisinden (Kızılırmak Vadisi) altı saat kadar süren kısa ve kolay bir yolculuk yaptık... Sivas dörtte biri Hristiyan olan onaltı bin kişilik nüfusuyla büyük bir kenttir. Paşanın ikametgahıdır. Merkezi bir konuma sahiptir. Şimdi buharlı gemilerin sefer yaptıkları Samsun'a kapıdır ve İngiliz tüccarlarının malları için hazır bulacakları mükemmel bir ambardır. Kent, çukur olduğundan, caddelerin dar ve kirli olduğundan ötürü pek sağlıklı değildir.**" 1850-1859 yılları arasında Anadolu'yu gezen ve bu arada Sivas'a uğrayan Mordmann'da temizlik konusunda çağdaşlarıyla aynı gözlemi paylaşmaktadır. "**Sivas'a girdiğimizde en çok hoşumuza giden, şimdiye kadar Anadolu'nun hiç bir yerinde görmediğimiz kadar bol miktardaki çamurdu.**"²²

20 Sestini; *Voyage De Constantinople a Bassora*, Paris, L'AN VI (1795), s. 58-63.

21 Helmuth Von Moltke; *Türkiye Mektupları* (Çeviren: Hayrullah Örs), İstanbul, 1969, s. 148

22 A. D. Mordtmann; *Anatolien Skizzen Und Reisebriefe Aus Kleinasien* (Derleyen: Franz Babiner), Hannover, 1925, s. 151. Seyahatnamelerde ve anılarda Sivas için bkz. Hüseyin Yıldırım; *Seyahatnamelerde ve Anılarda Sivas*, *Toplumsal Tarih*, Sayı 7 (Temmuz 1994), s. 24-31.

19. yüzyılın ikinci yarısında diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Sivas'ta da ani bir iktisadi çöküş gözlenmektedir.²³ Sivas rahat ve huzuru ancak Tanzimat'tan sonra görebilmiştir. 1864 yılından sonra yapılan teşkilatlandırmada Sivas vilayet yapılarak²⁴ kendisine Amasya, Tokad, Şebinkarahisar sancakları bağlanmıştı. Bu il örgütlenmesine göre 3 sancak, 22 ilçe ve 65 bucağı kapsayan Sivas, vilayetin merkezi oldu. Böylece Sivas 60.300 km² lik bir alanı kapsıyordu.²⁵

Sivas istibdat devrinde sürgün yeri olarak kabul edilirdi. Osmanlı sayısından gönderilen paşalar istibdatçı padişahın temsilcisi olarak vilayeti idare ederlerdi. Bunun için cezalandırılanlar ve İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenenler için Anadolu'nun tam ortasındaki bu şehir özellikle seçilmekteydi.²⁶ Buna rağmen bu dönemde Sivas'ta valilik yapmış ve gerçekten iz bırakmış valiler görüyoruz. 9 Ocak 1882-17 Eylül 1885 tarihleri arasında valilik yapan Halil Rıfat Paşa ilin rengini değiştirmeye çalışan bir devlet adamıdır. Yayınladığı on bir "**tembihname**"si²⁷ ile halka ve çiftçiye gerekli öğütler verdiği gibi "**Gidemediğin yer senin değildir**" parolası ile Sivas'ı karayolları ile bütün komşu illere bağlamıştır. Bunun yanında pek çok köprü ve bugün de halen hükümet binası olarak kullanılan 42 odalı hükümet konağı, hapisane, askeri rüştiye, dar-ül-muallimin ile beş oda ve bir salonlu Maarif Dairesini yaptırmıştır.²⁸ Bölgenin ilk rüştiye,

23 Ömer Demirel; **II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri**, Ankara, 1989. Bu kitapta, Sivas Şer'i Mahkeme Sicilleri (1781-1841) incelenerek o dönemin (1808-1839) şehir merkezi ele alınmış ve ayrıntılı bilgi verilmiştir.

24 İliber Ortaylı; **Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler**, Ankara, 1974, s. 39.

25 Kamil Erdeha; **Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, 1975, s. 75.

26 Hasan Tahsin; **a. g. e.**, s. 65.

27 Halil Rıfat Paşa'nın Tembihnameleri 1302 tarihli Sivas Salnamesi'nde bir arada basılmıştır, s. 317-332. 1964 yılında Sivas Valisi ve Belediye Başkanı Mehmet Varinli tarafından kısa bir önsöz ve biyografi ile birlikte yeniden yayımlanmıştır. (Mehmet Varinli; **Halil Rıfat Paşa "Eski Sivas Valilerinden"**, Sivas, 1964). 1984 Kasım'ında Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi **Sosyal Bilimler Dergisi** 3. Sayısında 1984, Tembihnameler, orijinal metne bağlı kalınarak üçüncü defa yayımlanmıştır. (Ali Birinci; Halil Rıfat Paşa'nın Tembihnameleri, s. 13-24). Aynı ay içinde **Orman Mühendisliği Dergisi**'nin 11. sayısında Tembihnameler yayımlanmıştır. (Erdoğan Tengiz; Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa'nın Tembihnameleri, **Orman Mühendisliği Dergisi**, 11, 1984, s. 62-67). Daha sonra yine Ali Birinci - A. Turan Alkan tarafından, "Halil Rıfat Paşa, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti" adı altında (Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi; **Sosyal Bilimler Dergisi** 7, Kasım, 1986, s. 97-112) yeniden yayımlandı. 1987 yılında da Sivas Valisi tarafından yeniden yayımlandı. (Lütfi Tuncel; **Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa ve Tembihnameleri**, Sivas Valiliği Özel İdare Yayınları, Sivas 1987, Lütfi Tuncel; **Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa ve Tembihnameleri**, İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı yayın no. 425, Ankara, 1987).

28 Ali Birinci - A. Turan Alkan; Halil Rıfat Paşa, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, **Sosyal Bilimler Dergisi** 7, (Kasım 1986), s. 97, 112. Lütfi Tuncel;

idadi ve sultanileri yine burada kurulmuş, Sivas Lisesi 1887'de, sanat enstitüsü 1902'de açılmıştır.²⁹

1913-1917 yılları arasında valilik yapan Muammer Bey'de Sivas'ın gelişmesine önem vermiş, vilayetin dış tahrikler ile o ara bozuk olan asayişini düzeltmek için büyük çabalar harcamış, doğuda ordunun iâşe ve ikmali konusunda büyük yardımlarda bulunmuştur. Bu arada gençlerle izci kampları kurmuş ve bunlarla ordunun levazım merkezine yiyecek taşınmasını sağlamıştır. Bu yoğun çalışmalar arasında da Sivas'ın mimarı için çalışmalar yapmış³⁰, öksüz yurtlarını kurmuş, kendi döneminde bunların sayısı yirmiye bulmuştur. I. Dünya Savaşı'nın güç şartları içinde yaptığı bu çalışmalar arasında öğretmen okulu binasının temelini atması, askeri hastane, merkez komutanlığı ve kolordu binaları ile hükümet konağının üçüncü kat ilavesi onun eseridir. İl basımevi binasını ilk kuran da odur. Ayrıca çiftçinin tarım yönünden gelişmesi için orak ve harman makinaları getirmiş, talebe yurdu onun ilham ve himayesi ile açılmıştır.³¹ Çok şey yapmak istemesine rağmen I. Dünya Savaşı'nın koşulları buna engel olmuştur.

I. Dünya Savaşı başlarında Sivas'la ilgili bilgilerde bir sağlamlık gösteriyoruz. Verilen rakamlar ancak tahminlere dayanmaktadır. Osmanlı yönetiminin arşiv tutmak hususundaki muhteşem dikkati, devletin sukut yıllarında dağılır. Özellikle taşra kayıtları II. Meşrutiyet'i izleyen yıllarda tam bir karanlığa gömülür. Bundan sonra, ancak çok yakın zamanlara kadar bildiklerimizi, mucize kabilinden kıyıda köşede kalmış bilgi kırıntılarına borçluyuz.³² Özellikle doğu bölgesindeki savaş hareketleri, nüfus durumu

Sivas Valisi Halil Rif'at Paşa ve Tembihnameleri, Sivas, s. 7-14.

29 Sivas İl Yıllığı 1973, Ankara, 1973, s. 137.

30 "... Ana caddelerin genişlemesi için ev, dükkan bir hayli bina yıkıldı. Sahiplerine emvali metrukeden birer ev tahsis olunuyordu. Muammer Bey'e; "Yıkılıyor bunlar, nasıl ve ne vakit yapılacak?" denildiği zaman, "Asıl güçlük yıkmaktadır, benden sonra gelenler yapar" derdi. Ahmet Hilmi Kalaç; Kendi Kitabım, Ankara, 1960, s. 112.

31 Kalaç; a.g.e., s. 79-128. Vali Muammer Bey'in yakın arkadaşı olan Ahmet Hilmi Kalaç, onunla birlikte Sivas'ta uzun süre görev yapmıştır. O dönem Sivas'ın güzel bir panoramasını çizdiği hatıralarında Ermeni olaylarına da geniş yer vermektedir. Vali Muammer Bey'in, o dönemde Sivas'tan geçenlerin duygu ve düşüncelerini almak amacıyla bir de defter açtığından bahseder: "Sivas'ın o tarihlerdeki hal ve mekii hakkında ihtisas ve müşahadelerini kaydetmek üzere bir şeref defteri açılmıştı. Sivas'tan geçen ve orada oturan bazı zevatın görüş ve düşüncüşleri kendi kalemleri ile ifade olunmuştu", s. 112-118.

32 A. Turan Alkan; Birinci Dünya Harbi'nde Sivas'lı Bir Zabitan Hatıra Defterinden, Revak/91, Sivas, 1991, s. 8.

ve problemleri bütün savaş boyunca önemli bir rol oynamış, 93 Savaşı'ndan, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gerek dışardan içeriye, gerekse içerden dışarıya bazı göçler olmuştur. Çerkes olarak Kars tarafından bazı göçmenler gelmiş, bunların çoğu Şarkışla kazası dahilinde iskan edilmişlerdir. Göçler, kanunla göçürmeler, bölge boşaltmalar vs. bütün 1914-1928 döneminde doğu bölgesinin en önemli konularından biri olmuştur. Göçler ya istilaların sonucu, ya cephe gerisinde boşaltmaların sonuçlarıydı.

I. Dünya Savaşı öncesi Sivas Vilayeti şu şekildeydi ³³ :

Sivas Vilayeti	Merkezi
	Sivas
Amasya Livası	Amasya
Tokat Livası	Tokat
Karahisar-ı Şarki Livası	Şebinkarahisar

33 Erdeha; a.g.e., s. 42.

ATATÜRK VE SIVAS

Milli Mücadele başlangıç tarihi olarak kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından önce adından fazla söz edilmeyen Sivas vilayeti Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip Milli Mücadeleyi başlatmasından sonra her Anadolu Vilayeti gibi kısa sürede ona katılmakta gecikmedi ve bir anda kendini Milli Mücadele'nin merkezi olarak buldu.

Sivas Anadolu'nun o günkü ortamı içinde Amasya Genelgesi'nde de belirtildiği gibi "**Anadolu'nun her bakımdan en emniyetli yeri**"³⁴ olmasına rağmen hem çok eşkiya ve silahlı çetenin, hem de Milli Mücadele'ye karşı olan Hürriyet ve İtilafçıların hayli etkin olduğu bir vilayetti. Mondros Ateşkes Antlaşması'yla kendini İtilaf Devletlerinin eline bırakan Osmanlı Hükümeti de bunları ortadan kaldırmak için çaba göstermek şöyle dursun her geçen gün onları daha da körtüklüyordu. İşte bu hükümetin temsilcisi olan Sivas Valisi Reşit Paşa da önceleri İstanbul'un dediğini yapmış, sonunda artık dayanamayıp İstanbul'a son sözünü söyleyerek Milli Mücadele saflarına geçmiştir.³⁵

Erzurum Kongresi ile başlayan Anadolu hareketi Sivas Kongresi ile gelişmesini sürdürmüştü ve Heyet'i Temsiliye'nin Anadolu'nun yönetimine el koymasıyla sonuçlanmıştır. İstanbul'un karşı çabalarına rağmen 4 Eylül 1919'da çalışmalarını bitirmiş (İrade-i Milliye)³⁶ erkeğiyle, özellikle kadınıyla³⁷, Milli Mücadele'nin ilk hareketlerinden bazıları burada başlamış, Heyet'i Temsiliye'nin Sivas'tan ayrılmasından sonra da devam etmiştir.

Kongre öncesi hayli olaylara sahne olan ve herkesin bir heyecan ve telaş içinde bulunduğu Sivas Vilayeti'nin durumu Kongre sırasında bir bekleyişe ve daha o eski sessiz sakin günlerine geri dönmüştür. Tüm bu süreç içinde Sivas Vilayeti tüm kadroları ve halkıyla elinden geleni yapmış, Mustafa Kemal Paşa'nın da dediği gibi "**Cumhuriyetin temelini burada**

34 Mustafa Kemal Atatürk; *Nutuk*, C.1, İstanbul, 1980, s. 38.

35 *Reşit Paşa'nın Hatıraları* (Yayımlayan: Cevdet R. Yularkıran), İstanbul, 1939.

36 Hüseyin Yıldırım; *İrade-i Milliye, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 23 (Mart 1992), s. 325-330.

37 Bekir Sıtkı Baykal; *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara, 1986.

attık " sözüyle tarihte layık olduğu yeri almıştır.³⁸

Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra önemli bir kaç olay³⁹ dışında Sivas'ta neler olup bittiğini izlemek mümkün değildir. "**Gaye'i Milliye**" (1921) ve "**Mücadele-i Milliye**" (1922) gibi gazeteler çok kısa ömürlü de olsa Sivas'ın yakın tarihine ince ve zayıf ışık hüzmeleri düşürebilmişlerdir. Yeri gelmişken mahallinde muhafaza edilmesi gereken nüfus, adliye ve vilayet kayıtlarının **SEKA**'da nihayetlenen bir yolculuktan sonra ebediyen ortadan kalktığını da belirtmeliyiz. Milli Mücadele yıllarında Sivas'ın tarihi bu ve buna benzer sebeplerden dolayı karanlıklar içindedir.⁴⁰

Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk tarafından başlatılan Türkiye'yi çağdaştırma sürecinde yapılan inkılâp hareketleri Sivas'ta da ilgi ile takip edilmiş ve benimsenmişti. 24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da başlattığı Şapka İnkılâbı Sivas'ta hemen kabul edilmiş, gazetelerde şapka ile ilgili haberlere sık sık rastlanır olmuştur.⁴¹ Hatta Sivas Vilayet Meclisi TBMM'nde Şapka Kanunu görüşülür ve tartışılırken, kanunla tanzim edilmesi gereken bir mesele hakkında bütün vilayetleri inkılâp yarışında geride bırakarak 24 Kasım 1925'de öncü bir karar çıkartmıştı.

"Meclis-i Umum-i Vilayet'e takdim olunan kisve-i medeniyenin umuma teşmili hakkında takrir mevadd-ı müstâcelen add olunarak o günkü ruznâme-i müzakerâta idhali müttefikan kabul olunmuş, ber vech-i âti mukarrerat ittihaz edilmiştir.

Şapkanın resmi kıyafetler müstesna olmak şartıyla bilumum teşmili ve buna muhalefet edenlerin idare-i vilayet kanununun madde-i mahsusası vechile tecziyesi veyahut mesele esasen beledî bir şekilde bulunduğu cihetle beledî kanunun bu babdaki mevaddı ahkâmına göre evâmîr-i belediyeye itaat etmeyenler hakkında dahi aynen tatbiki

38 Hüseyin Yıldırım; *İstiklal Harbi'nde Sivas (19 Mayıs 1919-23 Nisan 1920)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1986.

39 Yenihan (Yıldızeli) Ayaklanması, Vehbi Cem Aşkın; *Sivas Kongresi, 2. Baskı*, İstanbul, 1963, s. 182-187. Koçgiri Ayaklanması, *İstiklal Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921) Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları*, Ankara, 1974, s. 259-281. Bu ayaklanma konusunda *Gaye-i Milliye Gazetesi*'nde de bilgi bulunmaktadır.

40 Alkan; a.g.m., s. 8.

41 Bkz. *Kızılırmak Gazetesi*, Eylül-Ekim 1341.

takarrür etti ve suret-i tatbiki hakkında cereyan eden müzakere neticesinde:

Merkez vilayette bir, kaza merkezlerinde birbuçuk, nevâhi ve kar-yelerde iki ay zarfında tarihli ilanından muteber olmak üzere kisve-i medeniye iksâsı bilûmum halka teşmili müttefikan kabul olundu.

Meclis-i Umûm Reis-i Sânisî Hayri." ⁴²

Sivas, Harf İnkılâbı'nda da, Şapka İnkılâbı'nda olduğu gibi öncü bir rol oynamıştır. Kızılırmak Gazetesi'nde Harf İnkılâbı'yla ilgili yazılara, henüz inkılâba karar verilmediği 17 Mayıs 1928 tarihinden itibaren başlandığı görülmektedir. O tarihlerde gazetede yer alan "**Latin Harfleri Kabul Edilirse**" başlıklı yazı Latin harfleriyle yayınlanmıştı. İstanbul gazeteleri bile basımda Latin harflerine 9 Ağustos 1928 tarihinden itibaren yer vermeye başlamışlardı. Sözü edilen yazıda bir çok yazım hatası bulunduğu gibi, yazının bazı kısımlarında elde yeterli harf bulunmadığı için Arap harfleri kullanılmıştır. Yazıda ayrıca yazarın haftada beş saat halka Latin harflerini öğretmeye hazır olduğunu bildirmesi Harf İnkılâbı'nın gerçekleşmesini ne kadar arzu ettiğini göstermektedir. Kızılırmak Gazetesi Harf İnkılâbı'yla ilgili gelişmeleri, yetkililerce bu konuda yapılan açıklamaları zamanında halka duyurarak onları bilgi sahibi yapmayı görev saymıştır. Dil Encümeni'nin faaliyetlerini, almış olduğu her türlü kararı ve tebliği, Anadolu Ajansı ve diğer gazetelerden aldığı haberler aracılığı ile halka anında iletmıştır. ⁴³

Harf İnkılâbı'nın başlamasıyla birlikte, Sivas'taki hareketlenme daha da artmış, milletvekillerinin de katıldığı kurslarla halka yeni yazı öğretilmeye çalışılmıştır.

1925 yılından sonra hız kazanan inkılâp hareketlerinde Sivas asla geri kalmamıştır. Uluslararası saat ve rakamların kullanılmasında ⁴⁴, ezanın

42 A. Turan Alkan; İstiklal Mahkemesi'nin Sivas Günleri ve Mubaliflerin Tasfiyesi I, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 62 (Şubat 1989), s. 82.

43 Burhan Paçacıoğlu; **Sivas Basımında Harf İnkılâbı**, Sivas, 1990, s. 33.

44 **Kızılırmak**, 10 Şubat 1927 - 6 Haziran 1928.

Türkçe olarak okunmasında ⁴⁵ Soyadı Kanunu'nda ⁴⁶ ve diğer inkılâp hareketlerinde hep önderini takip etmiştir. ⁴⁷

45 Sivas, 29 Aralık 1932. "... Vali Süleyman Sami Beyefendi, Ali Ağa Camii'nde (ezan okuma) dersini alan efendileri ve ezan talim ettiren musiki muallimi Sarı Hatipoğlu Muzaffer Bey'i dinlemiş ve muvaffakiyetlerine memnun kalmışlardır. Pazartesi gününden itibaren bütün camilerde okunan Türkçe ezan ve kaameti daha müessir bulan yüzlerce halk vecihle dinlemiştir."

46 Sivas, 13 Birinci Kanun 1934. "... Valimiz Bay Süleyman Sami, Soyadı töresine göre kendisine Kepenek soyadını almışlardır." Kepenek, Sivas'a beş kilometre uzaklıkta bulunan bir suyun adıdır. Vali, bu suyun Sivas'a getirilmesi işiyle çok uğraştığından kendisi bu soyadını tercih etmiştir.

47 Bu konu için bkz. Hüseyin Yıldırım; "Atatürk İnkılâpları ve Sivas", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 29 (Temmuz 1994), s. 457-470.

BİRİNCİ GELİŞ (27 - 28 Haziran 1919)

Kurtuluş Savaşımızın başlangıç tarihi olarak kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 günü ile, Anadolu'da yeni bir halk meclisinin ve hükümetinin yönetimi ele aldığı 23 Nisan 1920 günü arasındaki dönem, Anadolu halkının en çok sıkıntı çektiği, Milli Mücadele bilincine tam olarak vardığı dönemdi. I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Hükümeti katıldığı ve sonuçlarına katıldığı halde Kurtuluş Savaşı, Anadolu'nun olanakları ile Osmanlı Hükümeti'ne rağmen ve çoğu zaman düşmanla birlikte Osmanlı Hükümeti'ne de karşı yürütülen bir mücadele idi.

Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılı Mayıs'ının 19'ncü günü Samsun'a çıktığında ülkenin genel durumunu "**Nutuk**" un ilk sayfalarında ayrıntılı bir şekilde açıklıyordu. 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin parçalanmak istendiği, Batı Anadolu'nun İtalya ve Yunanistan'a, özellikle "**Güzel İzmir**"in Yunanistan'a verileceği, Doğu Anadolu'da Ermenistan Devleti kurulmak istendiği açık seçik seçilmeye başlanmıştı. Türk ulusu tarihinde ilk kez bu kadar perişan, çaresiz umutsuz bir durumdaydı. Tüm Dünya'da, Türklerin bu durumundan memnundu. Çanakkale'de dünyanın en güçlü donanmasını ve ordularını dize getirmiş olan, yüz yıllardır efendi yaşamış Türk ulusu özgürlüğünden vazgeçip, boynuna vurulmak istenen kölelik zincirini kabul edecek miydi?

Türk topraklarının Yunanistan'a ve Ermenistan'a verileceği haberi aydınları harekete geçirdi. Öncelikle Yunanistan'a ve Ermenistan'a verilecek toprakların savunmasını sağlamak için yurdun çeşitli yerlerinde "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" kuruldu. Başlangıçta kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Anadolu ve Trakya topraklarının kurtuluşu için dağınık ve merkezi otoriteden yoksun olarak, yalnızca kendi bölgelerinin kurtuluşunu sağlamak için örgütlenmeye başladılar. Cemiyetlerin kurulmalarındaki temel duygu Türklük duygusu idi. Temsil ettikleri bölgelerin tarih, coğrafya ve nüfusca Türklere ait olduğunu isbat etmek ve böylece Osmanlı Devleti'nden ayrılmamayı sağlamak amacıyla kurulmuş olan bu cemiyetler ilmi araştırma, istatistiki bilgi ile büyük devletlere haklı olduklarını kabul ettirmek için propaganda yolunu yeterli görüyorlardı. Programları, vatanın bütünlüğü ve Türk ulusunun bütünü düşünülerek hazırlanmamıştı. Taşdıkları adlarda bunu açıkça göstermektedir.

I. Dünya Savaşı'nda müttefiklerimizle birlikte yenemediğimiz İtilaf Devletleri'ni şimdi tek başına yenmemiz olanaksız görülüyordu. Boş yere hayale kapılmadan İngiltere'nin himayesinin sağlanması İstanbul Hükümeti'nin ve basının genel görüşü idi. Tek kişi, düşman donanmasını gördüğü gün, "**Geldikleri Gibi Giderler**" diyen Mustafa Kemal Paşa, bağımsız bir Türk Devleti'nin, ancak topyekün ulusal bir savaşla gerçekleşeceğine ve emperyalistlerin yenileceğine inanıyordu.⁴⁸ Bunun için uzun süre İstanbul'da kalan Mustafa Kemal Paşa bu işin buradan olmayacağını anlamış ve Anadolu'ya geçmeye karar vermişti. Aradığı fırsat adeta İstanbul Hükümeti tarafından kendisine verilecek ve 5 Mayıs 1919 tarihinde "**9'ncu Ordu Müfettişi**" görevine getirilecektir. 16 Mayıs 1919 da Bandırma Vapuru ile başlayan yolculuk 19 Mayıs 1919 günü Türk'e köleliği kabul ettirmek isteyenlerin düşüncelerini yıkan çağdaş Türkiye'nin kurulmasını hazırlayan bir olayı gerçekleştirerek son buluyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nun Anadolu'ya geçmesi henüz bir ayını doldurmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordu birlikleriyle temas sağlanmış ve milli teşkilat kurulması fikri yayılmaya başlamıştı. Amasya'dan 18 Haziran 1919'da Edirne'de I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e şifre ile verdiği talimatta şöyle diyordu: "**... Trakya ve Anadolu milli teşkilatlarının birleştirilmesi ve milli sedayı gür sesle cihana duyuracak bir yer olan Sivas'a ortak ve kuvvetli bir heyet kurulması kararlaştırılmıştır...**"⁴⁹

Bu amacın gerçekleşmesi için 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da bir takım kararlar alınıyordu. "**... Anadolu'nun her yönden en güvenli yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin acele toplanması...**"⁵⁰ nı öngören bu kararlar bir yazıyla birlikte vali ve kumandanlara duyuruldu. Acaba Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin üssü olarak niçin Sivas'ı seçmişti? Bunun nedenini yine Amasya kararlarında görüyoruz. Çünkü Sivas, o günkü koşullara göre "**Anadolu'nun her yönden güvenli**" yeridir. Gerçekten Sivas'ın çevresi az sayıda geçit veren büyük dağlarla çevrilidir. Bu geçitler az bir kuvvetle tutulduğu takdirde Sivas'ın işgali kolaylıkla gerçekleştirilemez. En büyük tehlike Samsun'dan yapılacak bir düşman çıkarmasından gelebilir. Bunun için 3. Kolordu'nun iki tümeni Samsun-Sivas

48 Ergün Baybars; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 2. Baskı, İzmir, 1986, s. 125-126.

49 *Nutuk*, C.I, s. 24.

50 *Ay. es.*, s. 38.

geçidini tıkamıştır.⁵¹

Amasya'da ulusal ihtilalin kararları alınırken, Erzurum'da da "**Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti**"nin düzenlediği bir kongrenin toplanması için çalışılıyordu. Doğu Anadolu'nun Ermenilere verileceği haberinin duyulması ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın, doğu illerinin Ermenistan'a bırakılması konusunda yumuşak ve teslimiyetçi politikası anlaşılınca⁵², bu cemiyet doğu illerinin bütün Müslüman halkının haklarını savunmak için İstanbul'da kurulmuştu. Cemiyet merkezinden, Erzurum'da bir şube açma yetkisini alan Cevat Dursunoğlu Erzurum'a gelerek burada bir şube açtı. 10 Mart 1919'da kurulan şube hızla örgütlenmeye⁵³, çevre illerle özellikle Trabzon'la ilişki kurarak, Doğu Anadolu'nun Ermenistan'a verilmesini engellemek için çalışmaya başladı.

Diğer yandan Trabzon şehrinin Rumlara verileceği endişesi ile Trabzon'da kurulmuş bulunan Trabzon Müdafaa-i Hukuku, Erzurum'da bir vilayet kongresi toplamaya karar verdi.

Erzurum'da bu gelişmeler olurken, toplanacak Erzurum Kongresi'ne Mustafa Kemal Paşa, cemiyet ve Kazım Karabekir Paşa tarafından davet edildi. Diğer yandan İstanbul Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa'nın Havza ve Amasya'daki çalışmalarını öğrenmiş ve kendisini İstanbul'a çağırıyordu. Amasya Genelgesi'nde, ulusal birliğin sağlanması için toplanacak kongrenin yeri Sivas olarak belirlenmişti. Fakat Erzurum'un davetini kabul eden Mustafa Kemal Paşa Doğu Vilayetleri adına 10 Temmuz'da toplanacak kongre⁵⁴ için 25 Haziran'da Amasya'dan ayrıldı.

Bu arada İstanbul Hükümeti, Elaziz Valiliği'ne atanan Ali Galip aracılığı ile yeni bir engellemeye başvurdu. Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Anadolu'ya yolladığı bir emirle⁵⁵, Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesini istedi.

51 Erdeha; a.g.e., s. 76-77.

52 Mazhar Müfîti Kausu; **Erzurum'dan Ölümine Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, Ankara, 1988, (3. Basım), s. 10-12.

53 Bu konu için bkz. Cevat Dursunoğlu; **Millî Mücadele'de Erzurum**, Ankara, 1946.

54 Mustafa Kemal Atatürk; **Nutuk**, C. III, MEB, İstanbul, 1967, s. 916.

55 23 Haziran 1919 tarih ve 84 numaralı bu şifre metni için bkz. **Nutuk**, C. I, s. 43-44.

Sivas, bu günlerde bir yanda İstanbul Hükümeti'nin emirlerinin kayıtsız, şartsız uygulanmasını isteyen Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Sivas İl Başkanı Halit Bey, diğer yanda Milli Mücadele'yi savunan Rasim Bey. Bir yanda Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklatmak için can atan Ali Galip, diğer yanda Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerinin uygulanması için ortam hazırlayan İbrahim Tali Bey ve bütün bu Milli Mücadele taraftarı ve karşı cephanenin boy hedefini teşkil eden Vali Raşit Paşa. Bunların hepside Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a gelmesinden önce huzursuz bir durumdaydı.

Vali Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dan gönderdiği bildirimi aldığı günün ertesi günü 23 Haziran 1919'da Dahiliye Nazırı Ali Kemal'den de şu telgrafı aldı:

"Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker ve gerçekten vatanperver olmakla beraber... memuriyeti cedidesinde asla muvaffak olamadı. İngiliz Fevkalade Mümessiliği'nin talep ve ısrarı ile azledildi ve azledildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu... Dahiliye Nezareti'nin size emri katisi artık o zatın mazul olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir muamele-i resmiyeye girişmemek, umur-u hükümete taalluk eden hiçbir talebini isaf etmemektir..." ⁵⁶

İki telgraf arasında sıkışan Vali Reşit Paşa ne yapacağını şaşırmişti. Mustafa Kemal Paşa kendi vilayetinde bir kongre toplama kararı almış ve bunu her tarafa ilan etmekten çekinmiyordu. Kendisinin bağlı bulunduğu Dahiliye Nazırlığı ise Mustafa Kemal Paşa ile temas etmesini yasaklıyordu.

Dahiliye Nezareti'nin 23 Haziran tarihli yukarıdaki telgrafı kısa sürede Sivas'ta duyulmuştu. Özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mustafa Kemal Paşa'nın azlolunduğunu bildiren iki yaftayı 24 Haziran günü duvarlara yapıştırmıştı. Fakat bütün aramalara rağmen bunları yapıştıranlar bulunamadığı gibi, yaftalarda bulunamadı. Bunlar ya yapıştıranlar tarafından, ya da İbrahim Tali veya Rasim Bey'le temasta bulunup Mustafa Kemal

56 Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 24.

Paşa'ya yardımı kabul edenler tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁵⁷

Hürriyet ve İtilafçıların bu çalışmaları yanında Sivas'ta bulunan Elaziz Valisi Ali Galip'te, Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması için Vali Reşit Paşa'yı sıkıştırıp duruyordu. 25 Haziran günü İbrahim Tali Bey durumu şifre ile Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Şifreyi alan Mustafa Kemal Paşa'da kimseye duyurmadan 26 Haziran günü Amasya'dan Tokat'a hareket etti. **"Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak benim varışımın Sivas'a ve hiçbir tarafa bildirilmemesini temin ettim. 26-27 gecesini orada geçirdim. 27'de Sivas'a hareket ettim. Otomobille Tokat'tan Sivas aşağı yukarı altı saattir. Sivas Valisi'ne, Tokat'tan Sivas'a hareket ettiğime dair açık bir telgraf yolladım. İmzada ordu müfettişliği ünvanını kullanmıştım. Telgrafta maksatlı olarak hareket saatimi kaydetmiştim. Fakat bu telgrafın hareketimden altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir şekilde Sivas'a bilgi verilmemesini temin edecek tedbirleri aldım."**⁵⁸

Tokat'ta bunlar olurken Sivas'ta Vali Reşit Paşa'nın odasında da şiddetli tartışmalar yapıyordu. Vali Reşit Paşa'nın anılarında bu tartışmalar ayrıntılarıyla yer almaktadır.

"... Bir aralık 3 ncü Ordu Müfettişi'nin yakalanması keyfiyeti üzerinde dönmeye başladı. Ali Kemal unutulmuş ve yalnız bu meselenin münakaşasına girilmiş idi. Ben bu fırsatı kaçırmadım, evvelki karşılaşmamızda yaptığım gibi yine ciddi bir tavır aldım, Ali Galip Bey'e sordum:

Ne hakla?

O en hassa bir yerine çuvaldız sokulmuş gibi yerinden fırlarken ilâve ettim:

57 Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 49. "... Meğer Halit Bey benden huç çıkarmak ve İstanbul'a yaranmak için olacak, yaumdan ayrılır ayrılmaz Mustafa Kemal Paşa'nın azıolunduğuna, yakalaup İstanbul'a gönderilmesinin birgün meselesi bulunduğuna dair iki yafta yazıp şehrin katabahk yerlerine astırmuş imiş. Emir Paşa'dan bu haberi alınca polise haber verdim, yaftaları arattırdım. Onları bir iki yere yapıştırdığı sahil idi, lakin duvarlara asılmaları ite beraber kendi eserlerinin yine kendi elleri ite yok edilmeleri bir olmuş..."

58 Nutuk, C. I, s. 47-48.

Ve hangi kuvvetle!

Yine her kafadan bir ses çıkıyordu. En üst perdeden Elâziz Valisi'nin sesi dolaşıyordu. Hiddetinden yerinde oturamaz olan Hürriyet ve İtilâfçı vali, bir takım gülünç jestler alarak bana tavsiyelerde, ihtarlarda, tehditlerde ve bazen de kendini toplayıp ricalarda bulunuyordu. Altımdaki sandalyenin bile hicap duyarak ve harekete geçerek bu işi yapmasına intizar edebileceğini anlatıyordu.

Onun kısa bir sükûtundan istifade ettim. Şöyle bir sarih sualde buldum:

Geçen gün buyurmuştunuz ki, vilâyetim hudutları dahilinde, müsamaha etmem, bu işi yaparım. Hastalandığımı ileri sürerek sizi yetime vekil bıraksam o hülyanızı burada da tahakkuk ettirmiyemi çalışır mısınız?

Adamcağız hançeresinin bütün kuvveti ile bağırды:

Dediğimi vallahi yaparım, billahi yaparım, parol donör yaparım.

Halit Bey, büyük bir siyasi muvaffakiyetin şerefini kaçırmaktan korkuyormuş gibi yerinden sıçradı:

Harpuz Valisi, dedi, bir yana dursun. Bu işi ben bile yaparım. Yalnız siz bana küçük bir pusula ile salâhiyet veriniz. Üst tarafımı düşünmeyiniz."

İçinde bulunulan durumu Osmanlı tarihinden örneklerle anlatan Vali Reşit Paşa, sakin olunması gerektiğini, vatana yeni bir yara daha açılmamasını söylediye de, muhatapları onu dinlemiyorlardı. İşte bu sırada:

"Sivas merkez telgraf müdürü alı al, moru mor bir biçimde odaya girdi, titrediği hissölenen elleri ile âdeta sımsıkı tuttuğu şu telgrafı bana uzattı:

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri'ne

Şimdi Tokat'tan Sivas'a müteveccihen hareket olunduğunu ve zati devletleriyle teşerrüf imkânının takarrüp ve tahakkuk etmek üzere bulunmasından dolayı samimi surette mütehassis bulunduğumu arzeylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal

Bu umulmayacak haberi alan Vali telgrafı bir daha okuduktan sonra Ali Galip Bey'e uzatır.

"Buyrun, dedim, okuyun. Sonra da kalkın, tertibat alın, Üçüncü Ordu Müfettişi'ni yakalayın.

Ali Galip Bey'in telgrafa kapanan gözlerinin nasıl bir değişiklikle açıldığını, renginin nasıl sarardığını, dudaklarının nasıl titrediğini tarif edemem. Teklifsizce, fakat telaşla telgrafı kaparak, gözden geçiren Halit Bey'in de vaziyeti onunkinin aynı olup gerçekten gülünçtü. Ben uzun bir zamandan-beri canımı sıkan bu iki ayak politikacısından hınc çıkarmak için kaşlarımı çattım:

Beyefendi, dedim, bir şey söylemiyorsunuz. Üç, dört saat sonra, Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta bulunacak. Burada niçin oturuyorsunuz, düşündüklerinizi yapsanıza!

Ali Galip Bey, mahçup ve muzdarip, telgrafa bir daha göz attı, sonra silkinir gibi oldu, hayretle ve dikkatle satırları muayeneye girişti, saatine baktı.

Geliyor değil, geliyor değil, dedi, gelmiş Sivas'a hemen hemen girmiş. Çünkü telgrafın keşide saati üzerinden altı saat geçmiş!

Ben, bu kaybın farkında değildim. Telgrafı alarak tetkik ettim; Elâziz Valisi'nin keşfinde isabet gösterdiğini anladım ve cevap verdim.

Ben, Paşayı karşılamaya gideceğim. İsterseniz siz Halit Bey'in temin edeceği kuvvetle kendisini tevkif ediniz.

Ali Galip Bey, bir gafletten uyanıyormuş gibi, başını kaldırdı:

Onunla Harput'ta karşılaşıyaydık, dediğimi mutlak yapardım. Lâkin burada mesuliyet size aittir!..

Ciddi söylemiştim, Mustafa Kemal Paşa'yı istikbale çıkaracaktım. Lâkin onun Sivas'a geleceğini -Erzurum'da bir kongre açılacağını bildiğimiz halde- tahmin etmediğimizden, yahut hâdiseler bizi şaşırttığından hiçbir hazırlığımız yoktu. Telgraftaki saat kaydına göre şuna buna haber yollamaya da vakit müsait değildi. Bu sebeple, yalnız İbrahim Tali Bey'i davet ettim, telgrafi gösterdim. Haberi var olduğunu hissettiren bir tavırla sadece sordu:

İstikbale çıkacak mısınız?

Tabii. Yalnız vilâyet erkânını Paşa'nın gelişinden haberdar edebilmek ve onları da istikbale çıkarmak için, biraz vakit kazanmak lâzım. Sizden çok rica ederim. Nümune Çiftliği'ne teşrif buyurunuz. Mustafa Kemal Paşa henüz oraya gelmemişse, kendisini bekleyiniz, bizler gelinceye kadar da çiftlikte istirahat etmelerini temin ediniz. Söyle derlice topluca istikbale çıkmazsak ayır olur..."

İlgili kişilere gereken emirleri veren Vali, bu arada Tokat Mutasarrıfı ve Yıldızeli Kaymakamı ile telgrafla konuşarak, Mustafa Kemal Paşa'nın o merkezlerden ne vakit ayrıldığını öğrenmişti. Paşa'nın Sivas girişinde bulunan Nümune Çiftliği'ne yaklaştığını tahmin eden Vali arabasına binerek Paşa'yı karşılamak üzere hareket etti.

"... Çiftliğin önüne ulaştığım zaman Paşa'yı, yanındakilerle birlikte otomobillere binmeğe hazır bir vaziyette buldum. Halbuki geridekilere hazırlanmak, araba, at bulup istikbale çıkmak fırsatı verebilmek için Paşa'nın -en az bir saat- çiftlikte kalması lazımdı.

Bu sebeple hemen otomobilden indim insan kılığına temessül etmiş dehadan başka bir şey olmayan Paşa'yı candan gelen sevgi ve saygı ile selâmladım:

Hoş geldiniz amma dedim, şehre gitmekte acele buyuruyorsunuz. İlk kahvemizi burada içmek tenezzülünde bulunmaz mısınız?

İğbirarını hissettirmek isteyen deha, ne de sert konuşmuş?... Benim, en halis bir hürmetle arzettiğim bu niyaza, Mustafa Kemal Paşa, idraki şaşkınlatan bir sesle cevap verdi:

Hayır, hayır. Kahveye lüzum yok. Hemen hareket edeceğiz.

Ve bana kendi otomobilini göstererek, ilave etti:

Siz de yanıma buyurunuz.

Onunla yanyana bulunmaktan hem şeref alacaktım, hem vaziyetimi tespite yaraması mümkün- istifadeler elde edecektim. Lâkin, Amasya'dan beri Paşa'ya otomobilde refakat eden eski Bahriye Nazırı Rauf Bey'in geride kalmasını nezakete uygun bulamıyarak, itiraz etmek istedim.

Rauf Beyefendiyi, dedim, zatiâlinizden ayırmak istemem. Ben müsaadenizle, kendi otomobilime bineyim.

Olmaz, yanıma geliniz!

Sesi o kadar hâkimdi ki, ihtiyatsız boyun kırdım ve iradesiz izinde yürüyüp, otomobiline bindim. Bir neferle, bir başkumandan vaziyetindeydik. Kendimle onun arasında o kadar büyük bir mesafe görüyordum. Tabii sûrur ve gurur içindeydim de. Paşa'nın beni ısrarla yanına davet etmesinden iftihar duyuyordum. Fakat bu sevinç, çok sürmedi ve Paşa'nın iltifat için değil, ağır bir şüphenin halli için, beni otomobiline aldığı çabucak meydana çıktı.

Ömrümün en acı dakikalarından birini teşkil ettiği elbette, bu vâkıayı kaydetmek isterim: Otomobil şehre doğru hareket edince ben, içimi kaplıyan neşenin zoru ile- bir şeyler söylemek ve Paşa'yı da söyletmek arzusuna kapıldım:

İnşallah, dedim, yolculuğunuz iyi geçti!

O, ruhumu okumak ister gibi, derin derin yüzüme baktı, en inatçı dimağlara her sırrı itiraf ettirecek bir sesle şu cevabı verdi:

Sen, onu bunu bırak ta, Sivas'ta yapılan hazırlıkları anlat: Beni tevkif etmek için kaç kişi bulabildin ve bunları nerede pusuya yatırdın?

"Aman Paşam, bu nasıl söz?" Demekten başka bir karşılık bulamayacak kadar şaşırmışım ve bu ağır bühtânın, töhmetin ruhuma hissettirdiği eza altında bunalmışım.

O, ıstırabımı anladı, gözlerinde beliren bir tebessümle idrakimi şevke getirdikten sonra -ciddiyetini bozmadan- anlattı:

Ali Galip'le yaptığımız münakaşalardan haberim var. Fakat beni Nümune Çiftliği'nde alıkoymak için İbrahim Tali Bey'i memur edişinizden, şahsen de aynı teklifte bulunmanızdan şüphelendim, Ali Galip'in sizi de kendine uydurmuş olmasına ihtimal verdim. Sizi otomobilime alışım da, bu şüphe yüzündendir. Yanımda rehine gibisiniz. Şayet bir pusu varsa sizin, belki de benden önce, kurban gitmeniz muhakkaktır!

Gözlerim yaşarıyordu. O, gülümseyerek ilâve etti:

İhtiyat iyi şeydir. Size de tavsiye ederim ve bu macerayı unutmamanızı isterim." 59

Bu hatıraların sahibi Vali Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu okuduğu tarihten evvel ölmüştür. Kendisinin hatıralarını ne kadar dürüst olarak kaydettiğini kanıtlamak için Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'tan bu olaylara değinen satırlarına da bakalım.

"... Şimdi Efendiler, gözlerimizi tekrar Sivas'ta bıraktığınız tabloya çevirelim:

59 Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 54-60.

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında, hakkımda uygulanacak muamelenin münakaşası sahnesine... Münakaşanın kızıştığı bir safhada, Reşit Paşa'nın eline, benim Tokat'tan çekilen telgrafımı verirler. Reşit Paşa hemen Ali Galip Bey'e uzatır. "*İşte kendisi geliyor, buyurun, tevkif edin!*" der. Reşit Paşa telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar.... "*Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır*" diye ilâve eder.

Bunun üzerine, Ali Galip, "*ben tevkif ederim dedimse, benim vilâyetim içinde olursa tevkif ederim, demek istedim*" deyince toplantı halinde bulunanları bir heyecan kaplar... Hep birden "*Haydi öyleyse, karşılamaya gidelim,*" diyerek toplantıya son verirler.

Ancak eşraf ve ileri gelenler ve halk ve askerler parlak bir karşılama töreni hazırlayabilmek için biraz zaman kazanmak lâzım geldiğini, halbuki hesapça benim, Sivas şehri kapılarına kadar yaklaşmış olabileceğimi göz önüne alarak, beni, şehrin girişine yakın olan Ziraat Nümune Çiftliği'nde biraz istirahat ettirmenin çaresini düşünmüşler. Vali Paşa, karargahının sıhhiye başkanı olup, evvelce teşkilât için Sivas'a göndermiş olduğum Tali Bey'i davet ve bu vazifenin yerine getirilmesini ondan rica etmiş ve hazırlıkları bitirir bitirmez kendisinin de bize katılacağımı söylemiş.

Hakikaten tam Nümune Çiftliği civarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden Tali Bey görüldü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikaye ettiğim durumu etraflıca izah ettikten sonra, vazifesinin beni burada biraz meşgul etmek olduğunu söyleyince, derhal ayağa kalktım ve "*Çabuk otomobillere ve Sivas'a*" dedim!

Bunun sebebini ifade edeyim. O anda hatırıma gelen şeydu: Karşılama töreni yapacağız diye Tali Bey'i aldatmış olabilirler ve hakikatte aksi bir tertip yapmak için zaman kazanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzereyken Sivas tarafından diğer bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, "*Efendim bir kaç dakika daha istirahat buyurulmaz mı?*" diye söze başladı.

"Yarım dakika dahi istirahata ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğim ve sen benim yanına gel" dedim.

Efendim, dedi, sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otobille de gelirim.

Hayır, hayır dedim, siz buraya...

Bu basit tedbirden maksat, izaha muhtaç değildir." 60

Sivas halkının coşkun gösterileri içerisinde şehre giren Mustafa Kemal Paşa bu olaya da Nutuk'ta yer verir.

"... Sivas şehrine girerken caddenin iki tarafı büyük bir kalabalıkla dolmuş, askeri birlikler tören düzeni almış bulunuyordu. Otobillerden indik, yürüyerek askeri ve halkı selamladım.

Bu manzara, Sivas'ın muhterem halkının ve Sivas'ta bulunan kahraman subay ve askerlerimizin bana ne kadar ve sevgiyle dolu olduğunu ispat eden canlı bir şahitti..." 61

O günkü Sivas, nice uğursuz günlerinden sonra, hiç olmazsa bu her tarafa bayraklar asıp, yollara dökülüşte, asker adımlarıyla bir kumandan geçişinde, kaybettim sandığı egemenliğinin yeniden bir esintisini bulur. Her adımda gökyüzüne bir haykırış yükselir.

Yaşasın Mustafa Kemal Paşa!..

Mustafa Kemal Paşa, daha ilk safların başında arabasından inmiştir. Bir yanında Sivas Valisi Reşit Paşa, biraz donuk, fakat saygı ile yürür. Diğer yanında Rauf Bey, sonra Belediye Reisi, arkada Ordu Müfettişliği karar-gâhı, Sivas'ın asker, sivil temsilcileri ve bu gibi hallerde daima önde görünmek sevdalısı olan bazı adamlar...

Paşa, halkı, askeri selamlayarak geçer. Gökler çınlar:

60 Nutuk, C. I, s. 48-50.

61 Nutuk, C. I, s. 50.

Yaşasın Mustafa Kemal Paşa!..

Önlerine halkın iki geceli dizildiği çarşı duvarlarında hâlâ, korkakların, kölelerin Mustafa Kemal aleyhinde yapıştırdıkları beyannameler görülür. Ama artık kimse onlara bakmaz. Onları oralara yapıştıranlar, onları okuyup halka anlatarak ukalalık taslayanlar, şimdi halkın içine karışmışlardır. Sinmişlerdir. Yahut onlar da etrafındakilere uyararak sık sık; "Yaşasın" diye bağırır ve uzaktan gelen yolcuyu alkışlarlar.

Sivas'ın havasının birden ümit, şenlik ve halkın kendini buluşunun rüzgarları sarsar. Bu halk sanki o gün, orada yeniden egemenliğe kavuşmuş gibidir.

İstanbul, ilk defa o gün Sivas'a yenilmiştir. İstanbul'un Dahiliye Nazırının emri ilk defa o gün, orada yırtılır. Mustafa Kemal Paşa ilk defa o gün ve orada açıkça baş kaldırır: Neye güvenerek? Hiç! Sade kendine ve bir de halk için, ordu için önsözlerine."⁶²

Doğruca Üçüncü Kolordu Komutanlığı binasına giden Mustafa Kemal Paşa bir zabite şu emri verir:

"Burada bulunan Harput Valisi Ali Galip'le onun İstanbul'dan beraber getirdiği kimseleri hemen buldurun, buraya getirin!

Vâkıânın sonu ibrete lâyıktır, anlatayım:

Ali Galip Bey -birlikte getirdiği memurlarla beraber âdeta tah-tellâhiz Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılmıştı. Paşa, kaşları çatık ve çehresi asık bir vaziyette onları kabul etti.

Bir müddet ayakta tuttu, sonra oturmalarını emretti ve Ali Galip'i muhatap tutarak, ağır bir tevbih nutku irad eyledi. Kelimelerin silleden farkı yoktu. Fakat bu utandırıcı, harap edici nutuk, sade bir hakaret yağmuru değildi. Ali Galib'in Sivas'ta günlerce oturarak, saman altında su yürütmeğe çalışması "bayağılıkla" tasvir ve kendisini hem tekdir, hem tahkir etmekle beraber, hayrete değer münasebetler dü-

62 Şevket Süreyya Aydemir; Tek Adam, C. II, İstanbul, 1981, s. 49-50.

şürerek milli hareketin mahiyeti, hedefi ve kudsiyeti hakkında irşatları ihtiva ediyordu.

Süt dökmüş kedi, Ali Galip Bey'in o sıradaki vaziyeti yanında arslan yavrusu sanılabılırdi. Bedbaht adam, o derece perişandı, boyuna ter döküyor, boyuna yutkunuyordu. Mustafa Kemal Paşa, belki yirmi dakika sert hitabesini devam ettirdi. Sonra elinde tuttuğu iri taneli bir tesbihi, yanbaşındaki sehpayı attı:

Askerler, dedi, mert olur. Türk askeri ise, mertlerden mert ve pek civanmert olur. Siz cihanın kabul ettiği bu kaideye istisna mı teşkil ediyorsunuz? Yoksa ordudan ayrılmakla Türk askerine mahsus bütün kıymetlerden de uzak mı düştünüz? Nedir bu yaptığınız? Kime ve kimlere hizmet, yahut kime ve kimlere ihanet ediyorsunuz? Hiç düştünüz mü?

Ali Galip Bey, birkaç kelime söylemek istedi, fakat Mustafa Kemal Paşa müsaade ve müsaahama göstermedi, kızgın kızgın ayağa kalktı:

Size, dedi, daha ağır muamelede bulunabilirdim: Mütekait bir asker olduğunuza hürmet gösterip, bu kadarla iktifa ediyorum. Şu kadar ki, aklınızı başınıza almaz, haddinizi tanımaz, dilinizi de kırmazsanız, akıbetiniz vahim olur. Haydi, buyurun, yerinize gidin. Derin derin düşünün. Harput'a mı gitmek, geri İstanbul'a mı dönmek lâzım olduğunu kararlaştırın. Yalnız şunu unutmayın ki, Anadolu'da sizin gibilerin ve efendilerinizin düdüğü ötmez, ötemez."⁶³

Ali Galip Bey'in ertesi gün bavullarını alıp İstanbul'a döneceğini tahmin eden vali, onu aynı günün gecesi Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ederken bulur.

"Ali Galip Bey'in neler söylediğini, ne tavırlar aldığını bilmiyorum. Yalnız Paşa'nın -uzun bir muhavere sonra- onun Harput'a gidip işe başlamasına müsaade ettiğini öğrendim. Nitekim ertesi sabah, Mustafa Kemal Paşa Erzincan istikametinde yola çıkarken Ali Galip Bey de Malatya'ya doğru hareket etmiş bulunuyordu."⁶⁴

63 Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 60-62.

64 Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 62.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta ise bu olayı şu şekilde anlatır:

"Derhal maiyetiyle beraber Ali Galib'i ve onun yordakçısı olduğunu anladığım fesatçıları getirttim. Onlara yaptığım muameleyi anlatarak zaten kâfi derecede yorgunluğa sebep olduğuna şüphe etmediğim teferruatı uzatmak istemem.

Yalnız bir noktayı işaret etmekle yetineceğim.

Efendiler, bu Ali Galip, gördüğü kötü muameleden sonra bana bazı gizli söyleyecekleri olduğunu bildirerek gece yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Hareketlerinin görünüşüne önem vermemekliliğimizi rica ile Elâzığ vilayetini kabul ederek gelmekten maksadının, benim fikirlerime hizmet etmek ve Sivas'ta kalış sebebinin beni görüp bizzat talimat almak için olduğunu izaha ve bir türlü delillerle isbata çalıştı. Bizi sabaha kadar oyalamak suretiyle bunu başardığını da itiraf etmeliyim."

Mustafa Kemal Paşa Ali Galip'e gereken dersi verdikten sonra "Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" İdare Heyeti ve Sivas'ın ileri gelenleri ile topluca görüşmek ve hasb-i halde bulunmak arzusunu göstermişti.

Paşa'nın misafir kaldığı askeri dairede Vali Reşit Paşa'nın da bulunduğu bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa memleketin durumu, Anadolu'ya gelmekten maksad ve gayeyi, yapılacak işleri sonuç hakkındaki kanaatlerini açıklamış, Anadolu'daki işgallere değinerek; "... Tarihimizde emsali görülmeyen bu feci durum karşısında bütün memleket evladıyla, siyasi ve şahsi her türlü ihtilaf ve hissiyatı bertaraf etmek, muhtelif cemiyet ve kurullarla tek nam altında birleşerek bu işgal ve istilalara karşı fiili mukavemete başlamak lazımdır. Bu da düşman işgal ve nüfuzundan uzak bulunan evvela Erzurum'da, Doğu vilayetlerimiz bölgelerinden toplanacak kongrede, sonrada memleketin her tarafından gelecek delegelerle burada (Sivas'da) toplayacağımız umumi kongrede milli iradeyi temsil ve teksif etmekle mümkün olacaktır. Sırf bu maksatla ordu müfettişliği vazifesini kabul ederek Anadolu'ya geldiğimi sizlere açıkça söylemek isterim.

Burada bir sual varid olabilir. Deyeceksiniz ki, dünyanın en kuvvetli askeri bir devleti Almanya ve Avrupa'nın büyük devletlerinden Avusturya, Macaristan ve Balkan Devletleri'nden Bulgaristan'la yani dört devletle müttefik olduğumuz halde mağlub olduk. Galib hasımlarımıza karşı bu defa tek başımıza bhusus tamamen ezgin bir süretle bitkin birhalde iken bu yolda mukavemet için tekrar silaha sarılarak muvaffak olmak nasıl mümkün olur.

Buna cevap olarak sizlere, şunu söyleyebilirim ki düşmanlarımızdan büyük devletlerin üzerimize ordular sevki ile yeni baştan bir mücadele ve muharebeye girmelerine bugünkü dahili ve askeri durumları asla müsait değildir. Bundan emin olmak lazımdır.

Bizim mukavemetimize, karşı kullanacakları tek kuvvet ve silah Yunan ordusudur. Bir taraftan bir kaç ay gerilla çete harbiyle düşmanı işgal eder, diğer taraftan yeni baştan ordumuzun tanzim ve takviyesi ile muntazam bir cephe kurarsak -biraz geç de olsa- Yunan ordusunun behemahâl hakkından geliriz. Bu netice de bizi milli hudutlarımız içinde mevcudiyet ve mutlak istiklalimizi temin edecektir. Ben bunu yapabileceğimizi büyük ordulara... ifade ediyorum.

Eğer böyle yapmazsak ... öz vatanımızda hür ve müstakil yaşayacak hiç bir bölge bırakılmayacağına şüphe etmemek lazımdır. Altı yüz yılı geçen bir devirde müstakil, hakim yaşadık. Esarete sefalet tahammül edemeyiz, dersiniz, hep beraber bu gayenin teminine çalışırız. Tekrar ediyorum muvaffak olacağımıza da mutlak imanım vardır. Sizde bundan emin olunuz. Şayet; biz uzun seneler devam eden harbtan takatsız, yorgun bir hale geldik, artık bu yolda hareketlere mecalimiz kalmadı, İngiliz gelsin, Fransız gelsin, ne olursa olsun bizi kendi halimize bırakınız dersiniz, o takdirde benim içinde yapacak birşey kalmaz.^{11 65}

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşması toplantıda bulunanlara büyük bir ümit vermiş, gösterilen yolda tam bir iman ile çalışılacağı, hiç bir fedakarlıktan geri durulmayacağı kendisine söylenmişti. Bundan uygulanan Mustafa Kemal Paşa çalışma tarzı konusunda Rasim Bey'e bazı direktifler

65 Celal Bayar; *Bende Yazdım*, C. VIII, İstanbul, 1972, s. 2618-2621.

vermiş, bu arada Sivas delegeşi olarak gönderilecek iki kişinin şahısları üzerinde fazla durulmayarak hemen yola çıkarılmalarını tembih ve tavsiye etmiştir.⁶⁶

Bu görüşmeye Nutuk'ta da yer veren Mustafa Kemal Paşa olayı şöyle anlatır:

"Sivas'ta teşkilat ve hareket tarzı hakkında icab eden kimselere talimat verildikten sonra, hiç uyumadan geçen 27-28 gecesinin sabahında, bir bayram günü Sivas'tan Erzurum'a doğru hareket edildi."⁶⁷

66 Aşkun; a.g.e., s. 42-43.

67 Nutuk, C. I, s. 51. İbrahim Süreyya Yiğit; "Çardak Boğazı'nda Bir Gece", Dünya, 10 Kasım 1954 (Ulus, 10 Kasım 1939). Yazar bu yazısında Sivas'tan itibaren Erzurum'a kadar olan yolculuğu ayrıntıları ile anlatmaktadır.

İKİNCİ GELİŞ (2 Eylül - 16 Ekim 1919)

Doğu Anadolu'nun sorunları için toplanmış olan Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal Paşa'nın katılması sonucu aldığı kararlarla ulusal bir kongre oldu. Asker ve sivil aydınlar, toplumun çeşitli kesiminden insanlar, tüm ulus adına ve ulusal bir amaç için ilk kez Erzurum'da bir araya geldiler. Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın belirttiği gibi, kongrenin verdiği kararlar vatanın bütünü ve ulusal sınırlar dışında vatan olamayacağı belirtildi. Bağımsızlık için hiçbir ayrıcalık verilmeyeceği açıklandı. Bütün kararların yürütülmesi için de bir temsil heyeti seçerek, Anadolu'da ulusal bir devletin yürütme gücü olan ulusal bir hükümet kurmak hususundaki niyet ve inancı ifade etti.⁶⁸

Erzurum Kongresi başarıyla sonuçlanmış, bunun yankıları Sivas'ta duyulmuştu. Artık sıra Sivas Kongresi'ne geliyor, bunun hazırlıkları devam ediyordu. Sivas delegelerini Erzurum çıkışı Ilıca'ya kadar uğurlayan Mustafa Kemal Paşa, kongreye katılmak için gelen delegelerin hanlardan, otellerden alınarak onların, uygun yerlerde ağırlandığını gerektiğini söylemişti. Sivas halkıda buna uygun olarak davranmıştı.

Nihayet, Ağustos ayı içinde her taraftan bir takım temsilcilerin Sivas'a hareket ettikleri ve bir kısmının Sivas'a gelmeye başladıkları görülmüyordu. Hatta gelen temsilcilerin bir kısmı Erzurum'dan Sivas'a ne vakit hareket edileceğini sormaya başlamışlardı. Artık Erzurum'dan ayrılmak gerekiyordu. Paşa;

"29 Ağustos'da Erzurum'dan ayrılmalıyız", emrini verdi.

Paşa çok heyecanlı. Mümkün olabilsen kongreyi hemen toplamak için kuş gibi Sivas'a uçacaktı. Ancak çeşitli imkansızlıklar, menfi faaliyetler, nakil vasıtalarının sınırlı oluşu, tesbit edilen günden önce kongrenin toplanmasına müsaade etmiyordu. Hatta gününde kongreyi toplayabilmek dahi muhakkak ki büyük bir şans ve muvaffakiyet olacaktı.⁶⁹

İşte tüm bunlar düşünülerek tehlike göze alınmış ve yolculuk tekrar baş-

⁶⁸ Enver Ziya Karal; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İstanbul, 1971, s. 41.

⁶⁹ Kansu; a.g.e., s. 150.

lamıştı. Herhangi bir olay çıkmadan Erzurum-Sivas arasındaki tehlikeli boğazlar geçilmişti.⁷⁰ Nihayet geliyor müjdesi bütün Sivas'ı bir anda harekete geçirmişti. O zaman Karakol komutanı Yüzbaşı İbrahim Bey bir anısını şöyle anlatmaktadır.

"Sivas Merkez Karakol Kumandanı bulunuyordum. Bir sabah seni Tabur Komutanı istiyor, dediler. Derhal gittim. Ali Şefik Bey, şu emri verdi:

Sivas'tan Hafik'e kadar Mustafa Kemal Paşa'nın bir tecavüze uğramaması için tertibat alın.

Derhal bölüğe geldim ve birkaç ay evvelki bir emri hatırlayarak hemen Tabur Kumandanı'na gittim.

Hayyen ve meyyiten derdestine emir olduğu halde nasıl tertibat alacağız, dedim. Gülerек;

O emir yerinde durmakta olsun, asıl işin ehemmiyeti bundadır. Böyle şeyler ağzından çıkmasın, sen tertibatını al, dedi."⁷¹

2 Eylül 1919 Salı sabahı şafakla uyanan Sivas, büyük bir sevinç içinde tarihin en mutlu günlerinden birini yaşıyordu. Şehirde genel bir kaynaşma, herkesin yüzünde mutlu bir sevincin ışıkları görülmekteydi.

Şehirdeki bütün fayton ve yaylı arabaları bu işe tahsis edilmişti. O zamanki Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları hariç, şehrin bütün ileri gelenleri dükkanını kapayan halk bu karşılamaya katılmıştı. Yüreklere dudaklara toplayan heyecan, şu iki kelimeyle vücut buluyordu: **"Bugün Mustafa Kemal Paşa geliyor."** Şehre beş kilometre mesafede çadırlar kurulmuş bekleniyordu.⁷²

Kılavuz Tepe'de kulaktan kulağa: "Hafik'ten hareket etmiş, yaklaştı, şimdi gelir," diye konuşulurken Seyfebeli'nin eğri büğrü yollarında Sivas'a

70 Nutuk, C. I, s. 100-102. Kansu; a.g.e., s. 199-203. Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yaşanmamış Anıları, Anlatan Ali Metin (Atatürk'ün Emir Çavuşu), Alkan Matbaası, 1967, s. 27-32.

71 Aşkun; a.g.e., s. 99-100.

72 Aşkun; a.g.e., s. 106-107. Kansu; a.g.e., s. 203.

doğru ilerleyen bir otomobil kâh kayboluyor, kâh çıkıyordu. Beklenen görünmeye başladı. Can çekişen bir milletin doktoru son süratle yaklaşıyordu. Otomobil tam tepede durdu. Herkes koştu.

"Hoş geldiniz, safa geldiniz,"

diyerek, elini öpüyor ve sıkıyorlardı. Yanında Şeyh Fevzi Efendi, Hoca Raif Efendi, Rauf Bey'le otomobilden indiler.⁷³ Karşılama gelenlerin ellerini birer birer sıktılar. Karşılayanlar arasında Sivas Kolordu Komutanı Selahattin, Sivas Müdafaa-i Hukuk Başkanı Rasim (Başara), Sivas Müftüsü Abdurrauf Efendi de vardı.⁷⁴ Paşa'nın üzerinde kurşuni bir avcı elbisesi, başında kalpak ve göğsünde bir liyakat madalyası taşıyordu. Dükkanını kapatarak bu kahramanı görmek üzere karşılamaya koşmuş olan binlerce halkı selamlayan Paşa ve arkadaşları tekrar otomobillere binerek gurub vaktinde Sivas'a girdiler.⁷⁵

Sivas halkı caddenin her iki tarafına dizilmişti. Alkışlarla ve:

"Hoş geldiniz Paşa,"

sesleriyle, içten gelen bağlılık ve inançla onu karşılıyorlardı. Otomobille kongreye tahsis edilen sultanî binasına kadar aynı coşkuyla uğurlandı. Vali Reşit Paşa sultaninin kapısında idi. Paşa'yı burada karşıladı ve :

"Hoş geldiniz Paşa,"

diyerek ayrıldı.⁷⁶

Vali anılarında karşılama olayını da ayrıntılarıyla anlatmakta: "... Bende merasime iştirak edecek miydim, etmeyecek miydim?"⁷⁷, de-

73 Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bu arkadaşlarından başka Dr. Refik (Saydam), Hüseyin (Gerede), Mazhar Müfit (Kansu), Süreyya (Yiğit), Recep Zühü, yaverlerinden Muzaffer (Kılıç) ve Sivas Kongresi'ne katılacak daha başkaları da vardı.

74 Atatürk Sivas'ta, Sivas, 1982, s. 91.

75 Aşkun; a.g.e., s. 106-107. "Henüz on yaşında olan bende bir mütecessis çocuk sıfatıyla bu parlak karşılayışa katılmış, olan bitenleri ancak uzaktan seyredebilmişim. Zira o mahşeri kalabalığın arasına sokulabilecek kadar ne kuvvete, ne de cesarete sahiptim."

76 Kansu; a.g.e., s. 204.

77 Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 125.

mekte ve yine kendi deyiimiyle sürüden ayrılırsa Paşa'nın, sürüye katılırsa hükümet-i merkeziyenin dikkatini çekecekti. Bir takım düştüncelerden sonra şu kararı almaya karar verdi: "... Vali sıfatı ile istikbal merasimine iştirak ettiğim takdirde Bab-ı Âli'yi gücendirmiş olacağıma göre, istikbale çıkacak halk arasında görünmek. Lakin Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları gibi hayatlarını vatanın hayrına ve selametine vakfetmiş, büyük ruhlu insanları karşılamamak gibi bir küçüklüğün azabından ve hicabından kurtulmak içinde istikbale çıkmak." ⁷⁸ Nitekim Vali planladığı gibi istikbale çıkmıştı. ⁷⁹

Kongre için hazırlanan Sivas Sultanisi'ndeki ⁸⁰ yerler ise şöyle ayrılmıştı. Kapıdan içeriye girince solda ve baştaki oda Mazlum isminde ve güvenlikle görevli olan bir kişiye ayrılmıştı. Yine sol taraf koridorunu takip eden ve merdivenlerin ilerisinde bulunan büyük oda yemek salonu olarak hazırlanmıştı. Diğer odalarda müstahdemine, kiler vesaireye tahsis olunmuştu. Büyük iki taraflı tahta merdivenden yukarıya çıkılınca sağ taraftaki birinci oda da Mustafa Kemal için ayrılmıştı. Bu odaya güzel bir yatak takımı, ayrıca koltuk ve sandalyeler konulmuştu. Yanındaki büyük salon Kongre'ye tahsis edilmişti ve kürsü hazırlandığı gibi, aza için mekteb sıralarından gayri sandalyeler de dizilmişti. Kongre salonunu takip eden oda da Rauf Bey için hazırlanmıştı. Merdivenin sonunda ve köşedeki büyük dersane de Paşa'nın maiyet memurlarına tefrik edilmişti. Bu odanın yakınındaki büyücek bir oda da İbrahim Süreyya Bey'le, Mazhar Müfit'e

⁷⁸ Reşit Paşa'nın Hatıraları, s. 125-126.

⁷⁹ Valinin bu kararsız tutumu kongre boyunca devam etmiş ve sonunda İstanbul'a son sözüntü söyleyerek Milli Mücadele saflarına geçmiştir. Sivas Mebusu Sayın Rasim Başara, Sivas Valisi hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Reşit Paşa 304 senesinde Mekteb-i Mülkiye'den çıkmıştır. O zamanki idadi mektepleri müdürlük ve muallimliklerinde bulunmuş, daha sonra Serez Mutasarrıfı olmuştur. Meşrutiyet inkişabında Serez Mutasarrıfı bulunuyordu. O inkişaba karışmış ve mühim hizmet ifa etmiştir. 324'de Abdülhamid'e, 24 saat zarfından Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi ilan edilmediği takdirde Serez Livası'nda Veliahd Reşad Efendiye biat edeceği telgrafını çeken bu zatır. Meşrutiyet inkişabından sonra bu hizmetine binaen Edirne Valisi oldu. Manastır ve Kastamonu'da da valilikleri vardır. Kastamonu Valisi iken imparatorluk meclisine Ergani'den mebus intihab olunmuştu. 918 mütarekesinde sonra meclisin feshi üzerine Sivas'a vali olarak gelmişti. Sivas'tan ayrıldığı tarih mazbutum değildir... 336 sonları veya 337 bidayetleri olacak. Hasatlığına binaen Sivas'tan tahvilini istemiş ve ikinci defa olarak Kastamonu'ya tayin olmuştur. Orada iken müptela olduğu kalb hastalığı sebebiyle valilikten çekilerek İnebolu'da oturmaya mecbur kalmış ve İstanbul'un milli iradeye intikali üzerine İstanbul'a gelerek burada vefat etmiştir." Aşkun; a.g.e., s. 24-25.

⁸⁰ Bu bina ve okul için bkz. Halûk Çağdaş; Sivas İdadisi: Geçmişten Geleceğe Uzanan Tarihi Bir Bina, Tarih ve Toplum, Sayı: 90 (Haziran 1991), s. 30-31. Sivas Lisesi 100. Yıl 1887-1987, Sivas (t.y.).

ayrılmıştı. Merdivenin karşısındaki oda da Hüseyin ve doktor Refik Bey'ler için hazırlanmıştı.⁸¹

Kongre binasının bahçesine kolordu komutanı Selahattin Bey'in askerlerinin kullandığı bir tek koruyucu sahra topu yerleştirilmişti. Yine jandarma erleri ile koruma altındaydı.⁸²

Milli tarihin büyük Türk Rönesansı, ihtilal ve kurtuluş kongresi⁸³ olan Sivas Kongresi tüm kuvvetlerin tek elde toplanması gereğinin bir sonucu, Milli Mücadele şuurunun ise başlangıcı olacaktı. Sivas Kongresi, başsız olan bu teşkilata ve kararsız silahlı mücadeleye kılavuzluk etmek ve düzen sağlamak üzere emir ve komutayı ele almak bakımından büyük bir önem taşıyacaktı.

Kongre 4 Eylül 1919 günü çalışmalarına başlayacaktı. Mustafa Kemal Paşa'yı coşkun tezahüratla karşılayan Sivas halkı kongrenin yapılacağı gün saat onüçten itibaren kongrenin yapılacağı sultaniye giden yolları doldurmuştu. Günün perşembe oluşu da ayrıca bir uğur sayılıyor, namazdan çıkan, işini gücünü bırakan herkes kongre binasına geliyordu. Kongre delegeleri birer birer gelerek binaya giriyorlardı.⁸⁴

Kongre saat ondörtte geçici olarak başkanlık makamında bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın açış nutkuyla açıldı. Paşa açış nutkunda Mondros Müttarekesi'nin imzalanmasından Sivas Kongresi'ne kadar olan tüm olaylara değinerek, "**... Sivas Kongresi yurdumuzun ve ulusumuzun bölünmez bir bütün olduğunu gerektiği gibi ortaya koyup isbatlayan kararları alacak esasları koyacaktır...**"⁸⁵ diyordu.

81 Kansu; a.g.e., s. 206. Bu konuda bkz. Muhlis Günay; **Sivas Kongresi'nin Son Tanığı Atatürk'ü Anlatıyor**: "Mustafa Kemal'in Yüreğinde Korkunun Yeri Yoktu", (Talat Talay), Yıllar Boyu Tarih Dergisi, C. X, Sayı: 6 (Haziran 1983), s. 4-8.

82 Kılıç Ali; **Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 10 vd. Kılıç Ali Hatıralarında Kongre binasının ve Atatürk'le karşılaşmalarının panoramasını çok güzel aktarmaktadır.

83 Kansu; a.g.e., s. 211.

84 Kansu; a.g.e., s. 211. Kongreye katılan delege sayısının kesin olarak kaç olduğu belli değildir. Kongrenin açıldığı gün delege sayısı 28 idi. Delegelerin bir kısmı kongre devam ederken, bir kısmı da bitmek üzereyken gelmişti. Mahmut Goloğlu bu sayıyı 38, Mazhar Müfit Kansu 29, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'ndeki liste 33, Vehbi Cem Aşkın 34, Lord Kinross daha da ileri giderek 99 olarak vermektedir. Yine Sivas Kongresi üyeleri adıyla bazı kitaplarda görülen grup halindeki resim, Sivas Kongresi'nin asıl üyelerini göstermediği gibi bazı üyelere de bu resimde yer almamaktadır.

85 **İrade-i Milliye**, 14 Eylül 1335. **Nutuk**, C. III, s. 945-949 (Vesika 54).

Kongre çalışmalarını ayrıntılarına girmeden ana hatları ile vermekle yetineceğim. Çünkü bu konuda ayrıntılı bir eser bulunmaktadır.⁸⁶ İlk günkü oturumda başkanlık konusu gündeme alındı. İsmail Fazıl Paşa, başkanlığın birer gün, yahut birer hafta devam etmek üzere sırayla olmasını ve üyelerin veya temsil edilen vilayet ve sancak isimlerinin başharflerine göre alfabe sırasıyla yapılmasını teklif etti.⁸⁷ İşin ilginç yanı, bu teklifi yapan İsmail Fazıl Paşa'nın temsil ettiği vilayetin ismi elif ile başladığı gibi, adının ilk harfide elif ile başlıyordu. Önerisi reddedildi ve yapılan gizli oylama ile Mustafa Kemal Paşa kongre başkanlığına seçildi.⁸⁸ Yine aynı gün millete hitaben bir de beyanname yayınlandı.⁸⁹

Sivas Kongresi'nin gündemini Erzurum Kongresi'nin nizamname ve beyannamesi metni ve bir de daha önce Sivas'a gelmiş olan yirmibeş kadar üyenin hazırladığı muhtıra teşkil edecekti. Yalnız ilk üç gün üyelerin İttihatçı olmadığını isbat için yemin formülü hazırlamakla, padişaha arıza yazmakla ve kongrenin açılışı dolayısı ile gelen telgraflara cevap vermekle ve özellikle kongre siyasetle uğraşacak mı, uğraşmayacak mı konusunun tartışılmasıyla geçti.⁹⁰ Sonunda bütün delegelerin tek tek okuduğu yemin formülü hazırlandı. Ayrıca padişaha da bir arıza yazıldı.⁹¹ Nihayet, kongrenin dördüncü günü asıl konuya geçildi ve aynı günde Erzurum Kongresi Nizamnamesi metni görüşülerek bazı değişiklikler sonucunda kabul edildi. Bunlar:

1. Cemiyetin adı "**Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**" idi. "**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**" oldu.

2. "**Heyet-i Temsiliye, bütün Doğu Anadolu'yu temsil eder**" kaydı yerine "**Heyet-i Temsiliye, bütün vatanı temsil eder**" dendi. Mevcut üyelere altı kişi daha eklendi.

3. "**Her türlü işgal ve müdahale Runluk ve Ermenilik kurmak gayesiyle yapılmış sayılacağından, topyekün savunma ve direnme esası**

86 Uluğ İğdemir; *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, 1969.

87 İğdemir; a.g.e., s. 1.

88 İğdemir; a.g.e., s. 1.

89 *İrade-i Milliye*, 14 Eylül 1335, s. 3.

90 *Nutuk*, C. I, s. 105.

91 *İrade-i Milliye*, 14 Eylül 1335, s. 3.

kabul edilmiştir" yerine, "her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik kurmak gayesi güden hareketlerin reddi hususlarında topyekün savunma ve direnme esası kabul edilmiştir" denildi.

4. "Osmanlı Hükümeti'nin yabancı devletlerin bir baskısı karşısında buraları (yani Doğu vilayetlerini) bırakmak ve ilgilenmek zorunda kaldığı anlaşıldığı takdirde alınacak idari, siyasi, askeri tedbirlerin tayin ve tesbiti" maddesindeki "buraları" yerine "vatanın herhangi bir parçasını bırakmak ve ilgilenmemek" şeklinde daha geniş bir kayıt kondu.⁹²

8 Eylül günü İsmail Hami Bey tarafından hazırlanmış ve 25 delegenin imzasını taşıyan "Amerikan Mandası" isteyen önerge gündeme alındı. Erzurum Kongresi'nde "Manda ve himaye kabul olunamaz" gibi bir madde yer almasına rağmen, Sivas Kongresi'nde bu konu büyük bir taraftar bularak tekrar gündeme geliyordu. Ulusal savaşı kendi içinde çökterebilecek, başka bir ülkenin güdümüne girmek gibi aşağılayıcı bir durum olan "Manda" sorununa bakalım. I. Dünya Savaşı galiplerinden İngiltere ve Fransa, Rusya'nın bulunmamasından yararlanarak Orta Doğu'yu aralarında paylaşıyorlardı. Buna kılıf bulmak üzere Paris Barış Konferansı'nda, Orta Doğu ülkelerinin kendilerini yönetemeyeceği için İngiltere ve Fransa'nın bu görevi yerine getirmesine karar verildi. 14 maddelik ilkelerini yayınlamış bulunan Amerika başkanı da Amerika'nın çıkarlarına ters düşmemek koşuluyla bunu kabul ediyordu. Suriye ve Lübnan Fransız, Irak ve Filistin İngiliz mandası yani güdümüne bırakıldı. Ermenistan için Amerikan mandası düşünülüyordu. İşte bu sırada Türkiye'de bazı kimseler Türkiye içinde bir Amerikan mandası sağlanması için çaba harcamaya başladılar. 1919 yılı Temmuz ve Ağustos ayında Kara Vasıf ve daha sonra Halide Edip ve Bekir Sami'nin bu konuda önerilerini bildiren telgrafları Mustafa Kemal Paşa tarafından red edilmişti. Bu kişiler, Amerika'nın dünya üzerindeki insani değerleri sürdüren en büyük demokrasi olduğunu, Amerika sayesinde Türkiye'ninde kurtulabileceğini ve uygarlaşacağını ve kendi kendini yöneteceğini ileri sürüyorlardı. Halide Edip Hanım 10 Ağustos tarihli mektubunda, Sivas Kongresi toplanana kadar Amerika'nın Türkiye'deki komisyonunu alıkoymabileceklerini hatta Sivas'a

92 Nutuk, C. I, s. 106-107.

Amerikalı bir gazeteci gönderebileceklerini yazıyor, savaş ile çözüm bulunamayacağını ileri sürüyordu.⁹³

Manda konusu şimdi hem de büyük bir taraftar bularak Sivas Kongresi'nin gündemine giriyordu. Bu kadar geniş bir taraftar bulması Mustafa Kemal Paşa'yı çok üzdü. Rauf ve Refet beyler gibi, Amasya Genelgesi'ni imzalamış kimseler bile şimdi bu öneriyi destekliyorlardı. İstanbul'dan gelen Kara Vasıf Bey bu konuda oldukça etkili idi. Sonra, birde Amerikalı gazeteci getirmişlerdi. Browne adındaki bu gazeteciye "Manda" yanlıları büyük ilgi ve saygı gösteriyorlardı. Mandacılar diye bilinen kişilerin bu görüşlerini mektuplarından ve kongre tutanaklarından şöyle özetleyebiliriz: "Yirminci yüzyılda 50 milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek münbit olmayan bir toprağı ve ancak 10-15 milyon lira geliri olan bir kavim için bir dış himaye olmaksızın yaşamak imkanı olamaz. Bağımsız yaşamaya mali durumumuz elverişli değildir. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçak ile havada uçuyorlar, biz henüz kağı arabasından kurtulamıyoruz... Bu gün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi paylaşırlar. Eğer İzmir Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir savaş açılrsa, düşmanımız Yunanistan'dan gemi ile asker getireceğı halde, acaba biz Erzurum'dan hangi trenle taşımacılığımızı yapabiliriz? Bir de diyelim ki, biz dış ve iç tam bir bağımsızlık isteriz. Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? Yapamayacak mıyız? Ondan önce, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı bırakmayacaklar mı?"⁹⁴ Tartışmalı geçen bir oturumdan sonra⁹⁵ Amerikan Kongresi'ne bir telgraf çekilerek "Manda" istenmesini öngören Rauf Bey'in önerisi 9 Eylül de kabul edildi.⁹⁶ Telgrafın o sırada Sivas'ta bulunan Amerikalı Gazeteci Mr. Browne kanalıyla derhal iletmesi benimsendi.⁹⁷ Çok ilginçtir ki mandacı grupta Mustafa Kemal

93 Aybars; a.g.e., s. 178-179.

94 Sivas Kongresi Tutanakları, s. 33 vd. (Refet, Rauf, Kara Vasıf, İsmail Hani, İsmail Paşa'nın konuşmaları), Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. I (3. Baskı), İstanbul, 1966, s. 284. Aşkun; a.g.e., s. 135-150, Kansu; a.g.e., s. 211.

95 İğdemir; a.g.e., s. 47-71.

96 İğdemir; a.g.e., s. 75.

97 Seçil Akgün; *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, İstanbul, 1981, s. 99-100. Türkiye'de kurulmak istenen Amerikan Mandası, General James G. Harbord'un gizli raporu, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 33 (Haziran 1970), s. 10-14. Fethi Tevetoğlu; Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi, *Türk Kültürü*, Sayı: 76, 77, 80, 81. Fethi Tevetoğlu; Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tarih ve Tercümanı: Prof. Hulûsi Y. Hüseyin (Pektaş), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 10 (Kasım 1987), s. 197-207. İrade-i Milliye'nin 17 Eylül

Paşa'nın ilişkileri Cumhuriyet'in ilanı ve saltanat ve hilafetin kaldırılması sırasında da aynı biçimde oluştu ve kendisine engel olmak istediler. Mandacıların bu fikirlerine karşı Mustafa Kemal Paşa tam bağımsızlık için "**Ya istiklal ya ölüm**" parolasıyla yanıt verdi. Para bulunsun veya bulunmasın ordu mutlaka olacaktır, düşman gemi ile kamyon ile asker ve cephane taşıırken, Türk ulusu kağnısıyla, sırtıyla cephane taşıyacak, asker yürüyerek ve çoğu kez yarı çıplak ve yarı aç cepheye gidecektir. Yaralılar için, hastalar için ilaç bulunamayacaktır, ama Türk ulusu bütün bu güçlüklerle rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bu savaşı kazanacaktır. Yine aynı gün, yani 9 Eylül'de Ali Fuat Paşa'nın "**Garbi Anadolu Umum Kuva-i Milliye Komutanlığı**"na tayin olunmasına kongre heyetince karar verildi.⁹⁸

Bu arada Trabzon'dan gelen bir telgrafta Sivas Kongresi'nin genel bir kongre olmasına ve bir Temsil Heyeti seçmesine karşı olduklarını bildirdiler. Erzurum'dan da buna benzer haberler geliyor, Mustafa Kemal Paşa'nın Padişahı indirip kendisinin geçmek istediği, şimdiden diktatörlüğe başladığı söyleniyordu.⁹⁹

Bu türdeki haberlere bir de Elazığ Valisi Ali Galip'in İngilizlerin de yardımını sağlayıp kongreyi basacağı haberi eklendi. Bu olay padişahın, hükümetin ve İngilizlerin ortak bir teşebbüsü idi ki amacı, Sivas Kongresi'ni önlemek ve böylece milli hareketi daha başlangıcından boğmaktan ibaretti. Bu olay şu şekilde açığa çıkmıştı. Sivas Valisi Reşit Paşa'nın hanımının dostu Aliye hanım ismindeki öğretmen, valiye Konya'dan çektiği telgrafta: "**Ben bu gün bir gazetede sizin azledildiğinizi okudum. Öyle ise Sivas'a gelmeyeyim**" diyordu. Vali bu telgrafi alınca, doğru kongre binasına giderek Mustafa Kemal Paşa'ya gösterdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa maiyetindeki bazı zabıtları telgrafhaneye göndererek ne kadar muhabere evrakı varsa alıp gelmelerini söyledi. İşte bu şekilde İstanbul'dan Harbiye Nazırı Süleyman Şefik ve Ali Galip Bey'le olan muhabere tam ve açık bir şekilde ele geçmişti. Yedi sekiz gündür devam ettiği anlaşılan bu muhabereden İstanbul Hükümeti'nin Sivas Kongresi'ni Ali Galib'e bas-

1335 tarihli nüshasında Mr. Browne bir teşekkür yazısı yer alacaktır. Latimer, Fredrick; Sivas Kongresi'nde Amerikalı Bir Gazeteci, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9 (Ekim 1965), s. 83-87.

98 Bekir Sıtkı Baykal; *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974, s. 2.

99 Kazım Karabekir; *İstiklal Harbimizin Esasları*, İstanbul, 1960, s. 126.

tırıp, temsilcileri yakalatmak istediği anlaşılıyordu.¹⁰⁰ Bunun üzerine gerekli tedbirler alındı ve Malatya'da bulunduğu anlaşılın Ali Galib'in üzerine kuvvet gönderilmesi sonucu kendisi ve beraberindekiler kaçmak zorunda kaldı.

Bir yandan kongredeki mandacıların çalışması, diğer yandan Trabzon'un alehte hareketi, İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin kışkırtması sonucu harekete geçen Elazığ Valisi Ali Galib'in kongreyi dağıtma teşebbüslerine rağmen kongre, çalışmalarını başarıyla tamamladı. 11 Eylül'de Sivas Kongresi Beyannamesi yayınlandı.¹⁰¹ Yurt içine ve dışına gönderilen bu beyanname çok etkili oldu.

Dıştan ve içten gelen bütün zorluklara karşın Sivas Kongresi Türk tarihinde başlı başına bir dönüm noktası oldu. Ulusal ihtilal, savaş, kurtuluş, inkılâp, cumhuriyet devrini getiren hamlenin vatan bütünlüğü adına temelini Sivas Kongresi attı.¹⁰² Sivas Kongresi aldığı kararlar ve kurduğu örgütle 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi ile ilk adımı atılan bir mücadelenin, yani vatanın parçalanma tehlikesini önlemekte Osmanlı Hükümeti'nin gösterdiği acizlik karşısında ulusun kendi kaderini kendi eline almak uğraşının zafere ulaşması demektir. İhtilalin ilk gazetesi "**İrade-i Milliye**" Sivas'ta çıktı.¹⁰³ Yabancı bir devletin güdümünde yaşama önerisi olan manda konusu bir daha gündeme gelmedi. Mustafa Kemal Paşa'nın "**Ya İstiklal, Ya Ölüm**" parolası bundan sonra temel ilke olarak yaygınlaştı ve benimsendi. Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus

100 Yunus Nadi; **Ali Galip Hadisesi**, İstanbul, 1955, s. 34 vd. "**Ali Galip Olayı**" konusunda bkz. ATASE Arşivi Klasör No: 325, Dolap No (51) - 6 - 99, Göz No (21) - 2, Dosya No (7) - 14. Bu dosya tamamen Ali Galip Olayı'na ayrılmış olup olayın gelişmeleri ayrıntılarıyla verilmektedir.

101 İlhan Sungu; **Tarih Vesikaları Dergisi**, C. I, Sayı: 1, (1941), s. 7-8.

102 Kansu; a.g.e., s. 211.

103 14 Ekim 1335 (1919) tarihinde ilk nüshası çıkan İrade-i Milliye Gazetesi 30 X 50 santimetre genişliğinde dört sayfadan ibaretti. İlk devrede bin kadar nüsha çıkarılan gazete artan ilgi üzerine baskı sayısını giderek artırdı. Gazetede Mustafa Kemal Paşa'nın bildirimleri, Heyet-i Temsiliye kararları ve çeşitli yazılar yer alıyordu. İrade-i Milliye'nin ne olduğu, niçin bağımsızlık savaşına girildiği, neler yapıldığı, neden bu duruma düşüldüğü bu gazete vasıtası ile duyurulmaktaydı. 1922'nin Mart ayında son nüshasının çıktığı tahmin oluyor. Bugün Ankara'da Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde 1-42 sayılar, ayrıca Başbakanlık Basım Yayın Genel Müdürlüğü Kitaplığı'nda 1-42 sayılar vardır. Ayrıca İstanbul Hakkı Tark Us Kütüphanesi'nde de çeşitli sayıları vardır. Bulabildiğim son sayı 14 Eylül 1337 (Numara 134) tarihli'dir. Sivas İl Kültür Müdürlüğü de, bu gazetenin günümüz Türkçesine çevrilmesi ve bilim dünyasına kazandırılması konusunda uğraş vermektedir. Hüseyin Yıldırım; **İrade-i Milliye**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 23 (Mart 1992), s. 325-330. Hüseyin Yıldırım; **Cumhuriyet Döneminde Sivas Şehri (1923-1950)**, İzmir, 1993 (Basılmamış Doktora Tezi), s. 412-415.

olarak yaşaması ve bunun ancak tam bağımsızlıkla sağlanabileceği burada kesinleşti. Ulusal sınırlarımızın esasları burada saptandı. "Ya başaramazsanız" diye soran Amerikalı gazeteciye Mustafa Kemal Paşa şu yanıtı verdi: "Bir ulus varlığını ve bağımsızlığını sağlamak için, düşünce sınırlarını aşan girişimler ve fedakarlıklarda bulunduktan sonra başarılı olur. Ya başarılı olamazsa demek, o ulusun ölmüş olacağına karar vermek demektir."

Sivas Kongresi kararlarıyla, Erzurum'da alınan kararlar onaylandı. Bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirildi ve Temsil Heyeti bütün ülke için geçerli oldu. Bütün sivil ve askeri güçler bir otorite altına alınmaya başlandı ve İstanbul Hükümeti'nin otoritesine üstünlük sağlandı. Batı Anadolu da bu otoriteye bağlandı. Ali Fuat Paşa, bütün Kuva-i Milliye'yi kapsamak üzere "Umum Kuva-i Milliye Kumandanlığı"na atandı. Sivas Kongresi'yle Mustafa Kemal Paşa'nın, bütün ulus bireylerini ve düşüncesini ulusal iradeye ortak etmek ve bağlamak konusunda gösterdiği başarı sayesinde, padişah iradesi yıkılıyor ve ulusal egemenlik ilkesi geliyordu. Böylece ulusal bağımsızlık yanında ulusal egemenlik de aşama aşama kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşiyordu. Bu tarihten itibaren Mustafa Kemal Paşa'yı kurulmakta olan yeni Türk Devleti'nin hukuki ve fiili iktidarını temsil ettiği için de, milli hükümetin başkanı olarak kabul etmek gerekir.¹⁰⁴

Sivas Kongresi'nin toplanması ve tüm ülkeyi ilgilendiren kararlar alması içte ve dışta büyük yankılar yapmakta gecikmedi. Kuva-i Milliye ruhu tüm ülkede hızla yayılmaya başladı. Batılı devletler bu olayı, devlete başkaldırma olarak nitelemelerine rağmen, kendi kamuoylarında bu hareketin ulusal bir dava olduğu anlaşılmaya başlandı. Fakat İstanbul Hükümeti, bu kongreyi meşru olmayan bir isyan olarak değerlendirdi. Sadrazam Damat Ferit Paşa; "Bir Fransız gazete muhabirinin Mustafa Kemal Paşa tarafından icra edilen hareketin mahiyeti nedir?" sorusuna:

"Bu hareket hiç bir askeri şekle haiz olmayıp milletin esaslı kısmına dayanmaz. Bu hareketi icra etmeye çalışanlar, harp zamanında zabıt olup bugün, herhangi bir sanata icra etmek için Anadolu'nun öte-

104 Aybars; a.g.e., s. 181.

sine, berisine yayılan birtakım gençlerdir. Bu hareket sönmüş bir saman ateşi gibidir..."¹⁰⁵ diyordu. Anadolu'da İttihatçılık ve Bolşeviklik yapıldığı ileri sürülüyordu. İstanbul basınında çıkan alehtar yazılar, ulusal savaşı yapanları hayalci olarak nitelerken, ülkenin gerçek kurtuluşunun ancak siyaset ile başarılabileceğini ileri sürüyordu.¹⁰⁶

13 Eylül'den itibaren kongreye katılan delegeler yerlerine dönmeye başladılar. Heyet-i Temsiliye Sivas'ta kalarak delegelerin ayrılışından sonraki dönemde de çalışmalarına devam etti. Milli Mücadele fikrinin millete mal edilmesiyle memleket kaderinin iyi bir yöne yöneltilebileceğine inanan aydın fikirli yurtsever kimselerle, milli bağları kuvvetli halk toplulukları Sivas Kongresi'nde alınan kararları benimsemişlerdi. Kongrenin bitmesinden hemen sonra 12 Eylül'de Anadolu ile İstanbul Hükümeti arasında her türlü telgraf ve posta haberleşme ve ulaştırması kesildi. Bu karara gönülsüz bir şekilde olmakla birlikte önce Sivas, Erzurum ve Elazığ illeri uydu. Fakat Trabzon, Kastamonu, Ankara, Konya ve pek çok il derhal karşı direnişe geçtiler. Kısa bir süre sonra diğer illerle de bağlantı kuruldu. Mr. Browne, Chicago Dail News'a gönderdiği bir telgrafta şöyle diyordu: "Bu gece gördüğüm kadar iyi işleyen bir telgraf şebekesi ömrümde görmedim. Yarım saat içinde, Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa hep birbiriyle haberleşme halinde idiler. Bütün bu yerlere ulaşan telin bir ucunda Mustafa Kemal oturuyor, öbür ucunda da bu şehir ve kasabaların askeri ve mülki idare amirleri bulunuyorlardı. Durum olduğu gibi kendilerine anlatıldı ve bir tek istisna ile bütün Anadolu, Mustafa Kemal'e kendi dilediği gibi hareket etmesini ve işin sonuna kadar gitmesini emretti. Yalnız Konya, şehrinde İtalyan birlikleri bulunduğundan tarafsız kalmak zorunda olduğu cevabını verdi."¹⁰⁷

Anadolu'nun İstanbul'la ilişkisini kesmesi Milli Mücadele tarihinin ilk kuvvetli hamlesiydi. Çünkü milletin saraydan ve onun uşağı olan İstanbul Hükümeti'nden kuvvetçe, nisbet kabul etmez derecede üstün olduğu ancak bu hamle ile meydana çıkmıştı. Milletın Avrupalı şu veya bu devlet ta-

¹⁰⁵ M. Tayyip Gökbilgin; *Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne*, I. Kitap, Ankara, 1959, s. 13-14.

¹⁰⁶ Selek; a.g.e., s. 282-288.

¹⁰⁷ Lord Kinross; *Atatürk*, s. 302. Browne için bkz. Akdes Nimet Kurat; *Sivas Kongresi ve Amerikalı Gazeteci Edgard Louis Browne, Belgelerde Türk Tarihi Dergisi*, C. XI, Sayı: 62 (Kasım 1972), s. 13-16.

rafından yapılan tehditlere aldirmayacağı ve kendi amaçlarına göre harekette tereddüt göstermeyeceği yine bu olayla ilkdefa anlaşılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın milleti temsil etmekte haklı olduğu ve çünkü millete verdiği talimatın harfi harfine tatbik edildiğide yine bu olayla ortaya çıkmıştı. Anadolu halkı da önderinin isteklerine uyduğu gibi her geçen gün bu mücadeleye daha da bağlanıyordu.

Anadolu'nun bu baskıları karşısında Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etti. Bunun üzerine padişah, yeni hükümeti Tevfik Paşa'ya kurdurmak istedi. Tevfik Paşa kabul etmeyince 2 Ekim'de Ali Rıza Paşa Sadrazam olarak atandı. Ali Rıza Paşa, milliyetçilerin baskısının önemini biliyordu. Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'ya Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına saygılı olmak koşuluyla yardımcı olacağını vaadetti. Buna rağmen Ali Rıza Paşa, İstanbul'da iyi niyetli bir hükümet bulunduğunu ileri sürerek, Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına gerek kalmadığını üstü kapalı bir biçimde belirtmeye çalıştı. Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti arasında 3 Ekim'den itibaren başlayan yazışmalarda, Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümeti'nin, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararına bağlı olmasını, Milli Meclis toplanana kadar hükümetin önemli kararlar almamasını, barış konferansına Temsil Heyeti'nin güvenini kazanmış kimselerin gönderilmesini, hükümetin yayınlacağı bildirimlerin kendisi tarafından görülmesini, atama işlemlerinin Temsil Heyeti'nce uygun bulunmasını, Genelkurmay Başkanlığı'na Cevat veya Fevzi Paşa'nın getirilmesini istiyordu. İstanbul Hükümeti'de bu isteklere karşı, bu isteklerin bazılarını kabul etmekle beraber, Temsil Heyeti'nin kendileriyle işbirliği yapmasını, İttihatçılıkla ilişkileri olmadıklarını, seçimlerin serbest yapılacağını ve hükümet işlerine karışmayacaklarını açıklamasını istiyordu. Ancak bütün bu yazışmalar bir sonuç vermediği için İstanbul Hükümeti Anadolu'ya bir temsilci göndermeye karar verdi. Bu öneriyi yapan Salih Paşa temsilci olarak görevlendirildi. Ali Rıza Paşa'nın isteği üzerine, Amasya'da bir görüşme yapılması Mustafa Kemal paşa tarafından kabul edildi.

Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya gitmeden önce, komutanlara iç ve dış politika konusu ile ordurun durumu hakkında fikirlerini sordu. Aldığı yanıtlar onların bu konularda yetersizliğini ve bütün işlerde kendisinin karar

vermesi gerektiğini ortaya koyuyordu. ¹⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa, yanında Rauf ve Bekir Sami Bey'lerle birlikte 18 Ekim'de Amasya'ya geldi. Salih Paşa'nın gelmesinden sonra 20 Ekim'de görüşmeler başladı. Ve Sivas Kongresi'nce kabul edilmiş bulunan esaslar üzerinde görüşmeler 22 Ekim'e kadar sürdü. Taraflar şu esaslar üzerinde anlaştilar:

"1. Türk vilâyetlerinin düşmana şu veya bu suretle terk olunmaması, hiç bir himaye ve manda kabul edilmemesi, Türk vatanının bütünlüğünün ve istiklâlinin korunması.

2. Müslüman olmayan topluluklara Türk memleketlerinin siyasi hakimiyet ve sosyal dengesini bozacak biçimde imtiyazlar verilmemesi.

3. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hukukî bir teşekkül olmak üzere İstanbul Hükümeti'nce tanınması.

4. İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında barışın kurulması için toplanacak konferansa Heyet-i Temsiliye tarafından da uygun görülen kimselerin gönderilmesi.

5. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının İstanbul'da toplanmasının güvenlik bakımından uygun olmadığı." ¹⁰⁹

Son madde, yani Meclisin İstanbul'un dışında toplanacağı hükmü, anayasaya aykırı olacağı gerekçesiyle İstanbul Hükümeti tarafından doğrudan kabul edilmedi. Mustafa Kemal Paşa da ısrar etmedi. ¹¹⁰

Amasya'da varılan anlaşma ile İstanbul Hükümeti Temsil Heyeti'ni tanımış oluyordu. İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi, Amasya Genelgesi'nin yayımlandığı şehre getirildi ve genelgenin imzalanmasından tam üç ay

108 Selek; a.g.e., s. 307-308.

109 Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Daire Başkanlığı, Ankara, 1982, s. 67-69 Görüşmelerin Tutanağı.

110 Amasya Görüşmeleri için bkz. Şerafettin Zeybek; "Amasya Mülakatı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 14 (Mart 1989), s. 467-477.

sonra milli iradeyi kabul etti. Mustafa Kemal Paşa böylece "**Milletin istiklâlini, yine milletın azım ve iradesi kurtaracaktır**" ilkesini ilan ettiği şehirde, bütün ülkeye ve dünyaya gücünü gösteriyordu.

Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya geldiği sırada Sivas'ta Şeyh Recep adında birisi 18 Ekim akşamı adamları ile Sivas postanesini basıp, silah tehditi ile Salih Paşa'ya ve 19 Ekim'de de Mustafa Kemal Paşa'ya birer telgraf çekti. Salih Paşa'ya bağlılık dile getirilirken, Mustafa Kemal Paşa tehdit edilerek, halkın ancak padişaha bağlı olacağı belirtiliyordu. İstanbul'a çektiği telgraflarla da, padişaha bağlılıkları belirtilerek Salih Paşa'nın Sivas'a gelmesi isteniyordu. Mustafa Kemal Paşa bu olaya çok önem vererek suçluların tutuklanması için Sivas Valisi'ne emir verdi. Suçlular tutuklandıysa da Vali bu olayı fazla önemsemedi. Oysa hareket İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesinin sarsıldığı biçiminde yorumlanıyordu. Sonradan anlaşıldı ki, bu olayın arkasında İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Sait Molla vardı.¹¹¹

16 Ekim'de Sivas'tan ayrılan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 28 Ekim 1919'da karargahları olan Sivas'a geri döndüler.

111 **Nutuk**, C. I, s. 300-308. Atatürk, bu olaya Nutuk'ta önemli yer ayırmıştır. **Rauf Orbay'ın Hatıraları**, Yakın Tarihimiz, C. III, s. 181. Aşkun; a.g.e., s. 173. Kansu; a.g.e., C. II, s. 429-434. İzzet Öztoprak; Milli Mücadele'ye Tepki: Şeyh Recep Olayı, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 13 (Kasım 1988), s. 237-244.

ÜÇÜNCÜ GELİŞ (28 Ekim - 18 Aralık 1919)

Amasya Görüşmeleri'nden sonra 28 Ekim 1919'da Sivas'a dönen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 18 Aralık 1919 tarihine kadar Sivas'ta kaldılar.

Sivas Kongresi'ne katılan delegelerin 13 Eylül'den itibaren yerlerine dönmeye başlamasından sonra Heyet-i Temsiliye çalışmalarına devam etti. Bu çalışmalar arasında tüzüğe ek olarak hazırlanan yönetmelik 28 Ekim 1919'da yayınlandı.¹¹²

Yaklaşık üçbuçuk ay Sivas'ta kalan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bu süre içinde nasıl yaşadılar? Yaşamlarını nasıl geçirdiler? Kimlerle görüştüler, tanıştılar? Sanırım tarihin bu yönü biraz kapalı kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, lise binasında misafir edilmişti. Delegelerin çoğunu ise eski bir ittihatçı olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Şekeroğlu İsmail Efendi 28 üyeyi 32 gün evinde misafir etmişti. Yurtsever bir kişi olan İsmail Efendi bütün servetini bu uğurda harcamaktan çekinmemiş ve elinden geldiğince Milli Mücadele'ye hizmette bulunmuştur.¹¹³

Sivas Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi kongre için lise binasını uygun bulmuştu. Burası da müdürden adeta zorla alınmıştı. Bir odası Mustafa Kemal Paşa için ayrılmıştı. Bu odanın dayatılıp döşetilmesi için muhtelif evlerden eşyalar götürülmüş, Vilayet Müftüsü ve Müdafaa-i Hukuk

112 Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, 2. C. 2. Kısım (4 Eylül 1919 - 9 Kasım 1920), Ankara, 1965, s. 29.

113 Aşkun; a.g.e., s. 97-98. "... Şekeroğlu İsmail Efendi'nin Milli Mücadele'deki otağanüstü hizmet ve yararlılıkları yıllar sonra hatırlanacak ve 1961 yılında çıkarılan 280 sayılı özel kanunla eşine vatan hizmeti tertibinde maaş bağlanacaktır."

Mazhar Müfit Kansu da hatıralarında Şekeroğlu İsmail Efendi'den sitayişle söz etmektedir: "... Hemen temas ettiğim bütün yerliler en kuvvetli bir inanç ve iman hissiyle Milli Mücadele ruh ve şuuruna bağlı bulunuyorlar. Bithassa Şekercizade İsmail Efendi isminde bir zatla tanıştım. Beni dükkanına götürdü. Beraber kahve içtik. Dükkanında daha bir çok Sivaslı tanınmış kimseler vardı. İsmail Efendi beni, fikirlerimi, ileri durum hakkındaki düşüncelerimizi iskandil ederken ben de onun his, düşünce ve fikirlerinde Sivas halkının düşünceleri hakkında bir sondaj yapmış oldum. Gerek İsmail Efendi'ye, gerek dükkanındaki bütün Sivaslıları fevkalade hamiyetli, vatansever, millî davaya ve mücadele azmine inanmış ve hazır bulundum... Sonradan bir arkadaşın Şekercizade İsmail Efendi'nin kongre azasından yirmiye yakın zati bizzat misafir etmekte bulunduğunu öğrendim." Kansu; a.g.e., s. 207-209.

Cemiyeti Başkanı Abdürrauf Efendi de evinden iki kanepa, iki koltuk, dört sandalyeden ibaret olan bir oda takımı ile karyolasının öntüne serilmek üzere bir halı vermişti. Odanın öteki eşyalarından bir kısmını Şekeroğlu İsmail Efendi ile Sığircioğlu Hayri Efendi vermişti.¹¹⁴ Odada bir karyola, yıldız taklidi piringten lambalar da bulunuyordu. Yatağın üstünde fiyonglarla, çiçek motifleriyle ince ince işlenmiş ipek bir örtü seriliydi. Bu örtüyü Sivashlı genç bir kız çeyiz sandığından çıkararak Mustafa Kemal'e armağan etmişti. Toplantı salonu ise yine Sivashlıların getirdikleri halılarla süslenmişti. Odanın bir ucuna bir kürsü konmuş, tahtanın çatlaklarını örtmek için üzerine bir namaz seccadesi serilmişti. Temsilciler üstünde mürekkep hokkası koymak için delikler olan okul sıralarında oturacaklardı. Mustafa Kemal'e ayrı bir masa verilmiş, arkasındaki duvara da üzerinde "Padişahım çok yaşa" yazılı bir halı asılmıştı. Ancak o, bu halıyı, havı dökülmüş koltuğa örterek üzerine oturmayı uygun bulmuştu.¹¹⁵

Kongre üyeleri en çok fasulye, pilavdan oluşan okul yemeği ile karnınlarını doyuruyorlar¹¹⁶ ve şehirdeki evlerde misafir kalıyorlardı. Akşamları kahvede domino oynayarak, ya da Kızılırmak üzerindeki bir köprüye doğru gezmeye çıkarak vakit geçiriyorlardı.¹¹⁷

114 Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969, s. 227-229. Abdürrauf Efendi'nin torunu Dr. Tahir Tunçalp kendi evlerinde bulunan iki koltuk, iki sandalye ve iki kanepenin, Mustafa Kemal'in kullandığı eşyalar olduğunu söyleyerek; "Mustafa Kemal'in kaldığı oda bugün müze haline getirilmek ve aynı o günkü eşyaları ile muafaza edilmek isteniyor, fakat hakiki eşyalar burada duruyor. Kimse bizden bu eşyaları istemedi. Vermek için bazı teşebbüslerde bulunmak istediğimiz zamanda yeteri kadar ilgi görmedik" demektedir.

115 Kinross; a.g.e., s. 292.

116 "... Binaya girdiğim zaman ilk gözüme ilişen bir manzara beni çok mütehasis etti. Uzun bir tahta masa üzerine örtülmüş adi hasmadan sofraya örtüsü ile basit sandalyelerden ibaret olan yemek salonunun kapısının önünde bir mektep karatahtası konmuştu. Karatahtanın üzerinde yazılmış yemek listesinde kuru fasulye, pilav, üzüm hoşafı ibaresi vardı. Milli karargahta o günkü akşam yemeğinin bundan ibaret olduğu anlaşılıyordu..." Kılıç Ali, A.g.e., s. 10. "Kongrenin ilk günlerinde delegelerin yemeğini belediye sağladı. Aslında kongrenin bütün yükü belediyenin sırtındaydı. Herşeyle o ilgileniyordu. Yemek işinin bu şekilde çözümü masraflı olduğundan yemekler ilk birkaç günden sonra Sultanî'nin alt katındaki mutfakta pişirilmeye başlandı. Aşçı Osman Efendi çok iyi bir ustaydı. Çok nefis yemekler pişiriyordu. Delegelere hergün iki öğün yemek verilirdi. Üç tabaktan az olmazdı yemekler. Çorbadan sonra tas kebabı, pilav ve köfte en çok yapılan yemeklerdi. Kurufasulye de sık yapılıyordu. Osman Efendi, Mustafa Kemal'in en sevdiği yemek olduğunu söylerdi. Yemeklerin giderleri de Sivas'ın zenginlerince karşılanıyordu. Akıldında kaldığına göre yardım edenler şunlardı: Bitlisli Şevket, Karşılı Şevki, Darendeli Osman, Hastaların Hilmi Efendiler. Başka bağışta bulunan, giderlere yardım edenler de oluyordu." Günay; a.g.e., s. 6.

117 Kinross; a.g.e., s. 293.

O zaman Merkez Jandarma Karakol Komutanı bulunan Yüzbaşı İbrahim bir olayı şu şekilde anlatmaktadır: " ... **Bir akşam eratla talimden dönüyordum. Jandarma dairesine döneceğim yerde dört beş kişiden ibaret bir kalabalığın Kabakyazısı'na doğru gelmekte olduğunu gördüm. Yanımızdan geçtiler. İçlerinden birisi ayrılarak,**

Niçin selam vermedin? Mustafa Kemal Paşa idi, dedi.

Bölüğü çevireyim, selamliyorum mı? dedim.

Hayır, hayır dedi.

Gerçi Sivas'a kadar tertibat almış, kongre binasına kadar emniyet altında gelmesini temin etmişim amma, kendisini görememişim..." ¹¹⁸

Bazı geceler çok eğlenceli geçiyordu. Bilhassa Anadolu, İstanbul ile münasebetlerini kestikten sonra İsmail Fazıl Paşa kabine listesi tanzim ediyor, Ahmet Rüstem Bey Fransızca yazdığı tarihten parçalar okuyor ve Kara Vasıf Amerika'dan gelecek milyonlarca dolar ve memlekette yapılacak geniş dahili ıslahat politikasının derin ve samimi hayali içinde yüzüyordu. ¹¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, bazı akşamları Rauf Bey yanında olduğu halde Yıldızçeşme'ye kadar yaya olarak halk arasında gezerdi. ¹²⁰ Sivaslılar burada onlarla konuşup, kongreden haberler sorarlardı. Rauf Bey'e yaklaşip görüşmek kolaydı. Ancak Mustafa Kemal Paşa uzak duruyordu. ¹²¹ Paşa'nın en çok girip çıktığı yerlerin başında tel-grafhane geliyordu. Eski bir posta memuru olan Rifat Akman anılarında o günleri şöyle anlatmaktadır:

"... Bizim tahta sandalyeler üzerinde oturmayı çok severdi. Mâiyetindeki arkadaşlarıyla şeref verir, saatlerce kalırdı. Kongre devamınca Posta-Telgraf idareimiz bir posta kurmuş, yeni bir telgraf makinesi emirlerine vererek, yevmiye bir memur geceli, gündüzlü nöbetle

118 Aşkun; a.g.e., s. 124.

119 Necip Ali Küçük; *Atatürk'e Dair Bazı Hatıralar*, Ulus, 10.11.1939, s. 13.

120 Aşkun; a.g.e., s. 122.

121 Kinross; a.g.e., s. 293.

hizmet ifa etmiştir. Bu vazifeyi yapan arkadaşlar arasında telgrafçı Şeyki, Vecihi Dünder, Dursun Özalıtığ daha hatırıma gelmeyen arkadaşlar...''¹²²

Sivas'ta kaldığı sürece daima çalışma halinde bulunan Paşa'ya Derviş (Devirmiş) (Sivas Lisesi Dahiliye Şefi) hizmet etmiştir.¹²³ O'na hizmet edenlerden birisi de Talat Bey'dir. Talat Bey babası ile arasında geçen bir olayı daha sonraki yıllarda şöyle anlatmaktadır:

"... Ođlum etme, eyleme bırak, evine gel. Bugün, yarın şehir basılacak ve buradakiler yakalanacak deniyor. Mustafa Kemal her şeyi göze almış. Sen kendini ve aileni düşün.

Babam sözünü tutmam için birkaç defa gelip beni tazyike devam etti. Atatürk bu vaziyeti sezmiş olacak ki, birgün beni çağırđı ve sık sık yanıma gelenin kim olduğunu sordu.

Babam efendim, dedim.

Peki dedi.

Biraz sonra beni tekrar çağırmişti. Elini omuzuma koyarak:

Hizmetinden memnunum. Fakat, baba hakkı büyüktür. Git babana söyle ki, vatan elden giderse, evladın ne hükmü kalır?''¹²⁴

Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin ihtiyaçlarının gerektirdiği masrafların ve beslenme giderlerinin karşılanmasında oldukça sıkıntı çekildiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında asker olarak bulunanlar Erzurum'da olduğu gibi kolordu kadrosuna misafir kaydedilmemişlerdir. Bu duruma, Anadolu bütünleşme hareketinin doğrudan doğruya halka dayandırılması isteğinin yol açtığını

¹²² Aşkın; a.g.e., s. 122-124.

¹²³ İbrahim Özkan; "Atatürk'ün Şehrimizde Geçen Günlerinden Hatıralar", *Sivas Postası*, 12 Son Kanun 1942.

¹²⁴ Muhlis Günay; "Sivas Kongresi'nin Son Tanığı Atatürk'ü Anlatıyor: Mustafa Kemal'in Yüreğinde Korkunun Yeri Yoktu (Talat TALAY)", *Yıllar Boyu Tarih Dergisi*, C. X, Sayı: 6 (Haziran 1983), s. 8.

sanmaktayız. Kolordu kadrosuna misafir kaydolunmaması, geçim ve beslenme meselelerinin önemli bir sorun ortaya çıkarmasına neden olmuştu. O sıralarda İstanbul Hükümeti'nce görevinden uzaklaştırılan Kaymakam Nizamettin (Atakar) Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya katılmış ve beraberindekilerin iâşe işleri ile meşgul olmuştu. Nizamettin Bey'in anılarından alınan şu bölümler, çekilen mali güçlükler konusunda açık fikir vermektedir.

"Bir gün Mustafa Kemal Paşa'ya çarşıda, kasaba, bakkala borçlandığımız ve para kalmadığını söyledim.

Bunları Rauf yanımdayken tekrar aç dedi. Rauf Bey'le otururken vaziyeti anlattım. Paşa:

Ben şimdiye kadar olanı, 700-800 liramı verdim. Başka param yok, dedi.

Rauf Bey 100 altın verdi.

Bu paralarla, yirmi kişiyi bulan Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti ile kongre azalarının iâşesini temin ediyorduk. Mustafa Kemal Paşa herkesten hissesine düşen masrafı almak teklifini kabul etmiyordu.

Kimden ne isteyeceksin? Yanımdakilerin bazısı Mülâzım (Teğmen). Maaşının bir kısmını zaten ayrılırken İstanbul'da ailesine bırakmış. Bir de burada masraf. Buna dayanabilir mi? Nasıl olur?

Ne var ki para sıkıntısı, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin Sivas'ta bulunduğu üç ayı aşkın bir süre devam etmiştir.¹²⁵

Amasya Genelgesi ile ortaya konan ilkeler Erzurum ve Sivas Kongreleri ile somut şeklini almıştı. **"Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"** temel prensibi çerçevesinde yapılan Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Anadolu halkı önderini anlamış ve Milli Mücadele'ye olan inancı daha da artmıştı. Anadolu da tüm bunlar olur ve

¹²⁵ Alptekin Müderrisoğlu; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, İstanbul, 1981, s. 160-161.

halkın inancı her geçen gün artarken, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunanlılar da boş durmamış ilerleyerek baskılarını artırmışlardı. Yani yapılacak mücadelenin ağırlığını batı cephesi oluşturacaktı. Diğer yandan Osmanlı Mebuslar Meclisi İstanbul'da toplanacaktı. Bu yüzden de Sivas uzak kalıyordu. Bir de bunlara Sivas'ın o günkü ulaşım, haberleşme olanakları yönünden yetersiz kalması eklenince, başka bir merkez arama ihtiyacı doğmuştu. Mustafa Kemal Paşa en uygun yer olarak Ankara'yı görüyordu. Bu konu komutanlar toplantısında da tartışılmış ve Ankara kabul edilmişti.¹²⁶ Bu fikir ilk söz konusu olduğu sıralarda Kazım Karabekir Paşa'da 3 Ekim 1919'da Erzurum'dan gönderdiği telgrafta:

"... Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Garb'a geçmemesi mütalaasında bulunduğumu arz eylerim..."¹²⁷ diyordu. Daha sonra Sivas'a gelen Kazım Karabekir'le yapılan görüşmelerden sonra kendisi bu fikrinde ve kanaatinde isabet olmadığını görerek bundan vazgeçmişti.

Nihayet Aralık ayı ortalarına doğru gitme vakti yaklaşmıştı. Fakat tüm Milli Mücadele boyunca devam edecek olan mali sorun yine gündemdeydi. Sivas'taki Osmanlı Bankası Direktörü Mösyö Oskar Şmit'den Mazhar Müfit (Kansu) aracılığı ile gerekli para alınma yoluna gidildi. Mazhar Müfit'in arkadaşı olan Oskar Şmit **"Türklerin büyük bir millet olduğuna kalben inanmışımdır. Bu defa gittiğiniz mücadelede de muvaffak olacağımıza eminim"** deyip duruyor ve **"benim elimden de bir hizmet gelirse ifasına hazırım, icap ederse memuriyetimi bile terkederim"**¹²⁸ şeklinde bir cesaret gösteriyordu.

Mustafa Kemal Paşa, paranın, Heyet-i Temsiliye adına değilde Mazhar Müfit'in kendi şahsına alınması ve ödemenin birlikte yapılması şartıyla kabul etti. Bu suretle para meselesi halledilmişti. Fakat arabaların hazırlanması konusu ise henüz çözümlenememişti. Benzin yoktu, lastik yoktu. Mustafa Kemal Paşa bunları düşündükçe;

"Yahu dedi, bunca mühim meseleler, isyanlar, şunlar bunlarla uğraştık, kararlar verdik, emin olunuz bu kadar sıkıldığım olmadı. An-

126 Nutuk, C. I, s. 406-408.

127 Karabekir; a.g.e., s. 147.

128 Mazhar Müfit Kansu; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Ankara, 1988 (3. Baskı), s. 481.

kara'ya gideceğiz; köhne, körükleri parça parça, bu kışta, karda bilmesi gayri caiz otomobillere razı oluyoruz, fakat benzin, lastik, para bulamıyoruz. Fakat elbette bunlara da çare bulacağız..."¹²⁹

Nihayet bunlardan para sorunu, Ankara'ya hareket gününün sabahı bankadan Yüzbaşı Bedri'nin kefil olması ile bir senet karşılığında alınan bin lira ile giderilmişti. Benzin ve lastik sorunu ise Amerikan Mektebi'nden temin edilmişti. Milli Mücadele'nin amacına ve başarılacağına inanan müdire istenen iki çift iç lastik ile iki çift dış lastik ve altı teneke benzini para almadan vermişti.¹³⁰

Ankara'ya hareket tarihi kararlaştırılmıştı. 18 Kanun-i Evvel (Aralık) 1919 perşembe günü yola çıkılacaktı. Herkes, Paşa ve arkadaşlarının Sivas'ın üç saat dışına kadar uğurlanması için hazırlıklar yapıyordu. 18 Aralık 1919 günü sabah saat dokuzda, karargah olan mektebin önünde binlerce halk toplanmıştı. Halkın çoğunluğu at ile, araba ile şehrin dışına kadar uğurlamışlardı. Sivas, adeta yas içinde idi. O büyü kahramanı kolları arasından bırakmak istemiyordu. Geçici olarak Ankara'ya gittiklerini, Ankara'nın İstanbul'a ve İzmir cephesine yakınlığından seçildiğini, içi ve dış düşmanların kökünü kazıdıktan sonra, yine Sivas'a döneceklerini vaad ediyorlardı. Bu söz, ayrılık acısını biraz olsun azaltıyordu.¹³¹

Soğuk ve karlı bir kış günü; "Umumi vaziyeti idare ve sevk sorumluluğunu yüklenenler en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunur"¹³² kaidesi uyarınca Sivas'tan Ankara'ya doğru hareket edildi. Üç otomobilden oluşan kafilenin en önündeki otomobilde Hüsrev Bey, Mazhar Müfit, Yüzbaşı Bedri ve Hakkı Behiç Beyler. Arkadaki otomobilde Mustafa Kemal Paşa, onun arkasında ise diğer zevatın otomobilleri yer alıyordu.¹³³ Son kafiye Sivaslıların coşkulu uğurlamaları, dostluk, sevgi, heyecan ve bağlılık, destek gösterileri, yahut da pek çeşitli duyguları arasında yola koyuldu. Sivas ve Sivas günleri artık arkada kalmıştı. O günler ki, Mustafa Kemal Paşa'nın ya hiç unutamadığı, ya da pek hatırlamak istemediği günlerdir.¹³⁴

129 Kansu; a.g.e., C. II, s. 483.

130 Kansu; a.g.e., C. II, s. 487.

131 Aşkun; a.g.e., s. 175.

132 Sivas'tan Ankara'ya, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 32.

133 Kansu; a.g.e., C. II, s. 487.

134 Şevket Süreyya Aydemir; Tek Adam, 2. Cilt, İstanbul, 1981, s. 140.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan ayrıldıktan sonra:

"Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne (18.XI.1919)

Şehir Kışla'dan

Sivas mıntikasını geçerken heyet-i muhtereminize selam ve ihtiramlarımızı takdim eder vatanın halâsı, milletin necatı uğrunda mücahede-i mukaddeslerinde temennii muvaffakiyat eyleriz,¹³⁵ diyordu.

18 Aralık 1919'da Sivas'tan ayrılan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Kayseri, Mucur, Kırşehir üzerinden 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldiler. Artık Milli Mücadele'nin kalbi Sivas'tan sonra Ankara'da atacaktı.¹³⁶

135 Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, 1917-1938, Ankara, 1964, s. 138; İrade-i Milliye, 29 Kanun-u Evvel 1335.

136 İrade-i Milliye Gazetesi'nin 22 Kanun-u Evvel 1335 tarihli nüshasında "Heyet-i Temsiliye Şehrimizden Giderken" başlığı ile Sivaslıların üzüntüleri dile getirilirken yeni muhitterinde muvaffakiyetler temenni ediliyordu.

DÖRDÜNCÜ GELİŞ (27-28 Eylül 1924)

Lozan'da barış sağlanmış, cumhuriyet kurulmuştur. Ne var ki, Atatürk'ün savaşı bitmemiş, yeniden başlamıştır. Hem de daha bir coşkuyla, daha bir yoğunlukla. O'nun savaşı, daha doğrusu savaşları, ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal niteliktedir. Kurtuluş Savaşı'nın gölgelememesi, bu savaşların kazanılmasına bağlıdır. Çünkü, o savaşta kazanılan utkunun büyüklüğü, bu savaşlarda belgenecektir.

Gazi, 1924 yılının sonbahar aylarında Anadolu'da uzun bir gezi yaptı. İç Anadolu'nun durgun yaşamında coşkun, içe işleyen bir hava yaratan gezi, her yönü ile ilginç aşamalardan geçti.¹³⁷ 29 Ağustos'da Ankara'dan başlayan yolculuk, Dumlupınar, Bursa, Mudanya, Trabzon, Rize, Giresun ve Samsun'a uzadı. Fakat Erzurum yöresindeki deprem dolayısıyla gezi programını değiştirerek, Amasya, Sivas, Erzincan üzerinden hareketle felaketzedeleri teselliye koştu.

27 Eylül 1924 sabahı yanında eşi Latife Hanım¹³⁸, milletvekili arkadaşlarından Salih (Bozok), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Rauf (Benli), Kılıç Ali, yaverleri ve bazı kişiler olduğu halde Tokat'tan hareketle saat 16.30'da Sivas'a vardı.¹³⁹ III. Ordu Müfettişi Cevat Paşa, Vali Faik Bey, Tümen Komutanı, Müftü, Belediye Başkanı, il sınırları olan Çamlıbel tepesinde Gazi'yi karşıladılar. Milletvekilleri, memurlar, okullar, askeri birlikler, onbinlerce halk, kent dışında, Gazhane denen yerde toplanmış Paşa'nın gelmesini bekliyorfardı. Gazi buraya geldiğinde toplar atıldı, kurbanlar kesildi, olağanüstü coşkulu bir karşılama yapıldı. Buradan Belediye'ye kadar Gazi ile Latife Hanım'ın arabalarının atları, halk tarafından çözüldü. Halk, arabayı Belediye'ye kadar çekerek götürdü.¹⁴⁰ Belediye'de

137 Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri (Çeviren: Nuri Onat), İstanbul, 1984, s. 5-7.

138 Yapılan bu yurt gezisinin bir özelliği de, gezi sırasında Latife Hanımın da bulunması, bütün yol ve tören yorgunluklarına karşın, Gazi ile birlikte olmasıdır. Latife Hanımın bu gezide bulunuşu, Türk kadınılığında önemli bir gelişme aşaması niteliğindedir. Çeşitli yerlerdeki törenler sırasında Latife Hanımında bulunması, Gazi'nin çevresini bir sevgi çemberi gibi kuşatan kalabalıklara kadımlarında katılmasını sağlamıştır.

139 Mehmet Önder; Atatürk'ün Yurt Gezileri, Ankara, 1975, s 323.

140 Sonbahar Gezileri, s. 116-117. Bu olayı Sami Akdeniz, olaya tanık olan ağabeyi Orhan'dan şu şekilde dinlemiştir: "... Akşama doğru bir otomobil kafilesi Gazhane semtine geldiği zaman heyecan ve gösteri doruğa ermişti. Halk "Yaşa Varol..." sesleriyle büyük liderini alkışlıyordu. Otomobil durdu, elinde bastonu ve yanında Latife Hanım'la otomobilden indiler. Çevresinde bulunanları selamladıktan sonra hazırlanan bir at arabasına binmişlerdi. Kentin

bir süre dinlenen Gazi ve beraberindekiler, kalmaları için hazırlanan Sivas Kongresi'nin yapıldığı lise binasına gittiler.

Burada memurların, derneklerin, ileri gelenlerin ve halkın ziyaretlerini kabul ettiler. Gece, bütün Sivas gençleri, esnaf dernekleri, okullar fener alaylarıyla saatlerce lise çevresinde dolandılar. Gazi ve eşi, kapı önüne çıkarak halkın gösterisini, gençlerin ulusal oyunlarını seyrettiler. Erkek Öğretmen Okulu Müdürü Mahmut Bey şu konuşmayı yaptı:

" Bir ulus için belirlenen mutlulukların en yücesini başgışladığınızdan, sizi bütün içtenliği ile alkışlayan şu topluluk adına şükran sunmama müsaade buyurunuz. Tarih, büyük ve güçlü düşmanlarla çarpıştıktan sonra zafer kazanmaktan daha büyük bir mutluluk yazmamıştır.

Fakat, bir ulus için zafer, özgürlük ve bağımsızlık kazandıran bir başkanı kendi aralarında görmekten daha üstün sevinç de yoktur. Geçmişimizin her aşamasında ulus ve hükümet arasında gizli bir engel ve aşılması olanaksız bir tepe vardı. Bu engeli siz kırdınız, siz yıktınız.

Bugün yüce ulusumuzun kendisiyle büyüklerini kucak kucağa görmekle, şimdiye kadar kendisinden esirgenen en büyük bir hak ve en büyük bir mutluluğa ermiş bulunuyor. Sizi bütün varlığı ile kutsayan ulusumuz kazandığınız egemenliğe layık olduğu kadar gösterdiğiniz yollarda ilerlemek güç ve yeteneğine sahiptir. Yılların ve olayların yıkıp kavurduğu bu serüven diyarlarının, zaman zaman onurlandırdığınızda daha yüksek bir yurtseverlik ve bu halka karşı bun-

güçlü ve aydın gençliği, atları çözerek arabayı kendileri çekmek istemişlerdi. Güler yüze arabaya binen Atatürk bu durumu görünce önce kaşlarını çatmış ve sert bir tavırla seslenmişti:

- Efendiler, Türkler tarih boyunca köle olmamışlardır. Onun için araba çekmezler. Bırakın arabayı hayvanlar çöksin!... Atatürk, Başöğretmen (Derleyen: Muhterem Erenli), İstanbul, 1981, s. 211-212.

"Paşa arabasından indikten sonra bir faytona buyur edildi. Yol boyunca habırlar döşemişTi Taşlı Sokağa. Paşa'nın bindiği faytonun atları yoktu. Sivaslılar büyük kurtarıcıyı kendileri taşımak istiyorlardı. Bu nedenle faytona atları koşmamışlardı. Karşılayıcıların bir bölümü koşumlara yapıştılar, arabayı kent merkezine doğru yürütmeye başladılar. Arabaya koşulanlar arasında Şekeroğlu İsmail Bey, Hacı Aptizade Rıza Bey, Abdülkadir Sarısözen, Hikmet Işık, Kürt Aziz Bey vardı... Mustafa Kemal Paşa'nın bindiği faytonu vilayet önüne kadar taşıdılar." Muhlis Günay; Atatürk'ün Boyacısı (Mehmet Temizer), Yıllar Boyu Tarih Dergisi, C. LX, Sayı: 5 (Eylül 1982), s. 29.

dan daha yüksek bir ilgi ve sevgi düşünülemez.

**Devrim ve bağımsızlığımızın ilk kurulduğu dönemlerde tarihsel bir ün kazanan Sivas, bu ikinci uğurlu gelişinizin verdiği yüce anıyı son-
suza dek unutmayacaktır. Sizi, Türklük adına selamlarım, büyük
Gazi."**¹⁴¹

Gazi, bu konuşmayı cevaplandırarak, gençlere teşekkür etti. Sivas'ın Türk Milli Mücadele tarihindeki önemini belirterek Sivas'lıların mücadele yıllarındaki çalışmalarını övdü.¹⁴² Sivashlar kendilerini çok seven bu kentte birkaç gün dinlenmelerini dilediler. Gazi, bir an önce Erzurum'a yetişmek istediğini söyleyerek, dönuşte birkaç gün kalma sözü verdiler. Geceyi Sivas'ta geçiren Gazi ve beraberindekiler 28 Eylül 1924'de Erzincan'a hareket ettiler.¹⁴³

141 ... *Sonbahar Gezileri*, s. 117-118.

142 Önder; a.g.e., s. 323-324.

143 ... *Sonbahar Gezileri*, s. 117-118.

BEŞİNCİ GELİŞ (12 - 13 Ekim 1924)

28 Eylül 1924'de Sivas'tan ayrılıp Doğu illerinde meydana gelen deprem felaketzedelerinin yaralarını saran Gazi ve beraberindekiler Erzincan, Erzurum, Sarıkamış ve Kars'a kadar gittikten sonra Trabzon'dan deniz yolu ile dönülmesi düşünülürken, karadan, Sivas yolu ile Ankara'ya dönme yeğlendi.

Gazi, 12 Ekim 1924'de Karahisar Belediyesi'ni, Türk Ocağını, Hükümet dairelerini ziyaret ettikten sonra Sivas'a hareket etti. Tören yapılmaması için çeşitli uyarlamalara karşın, bütün halk tarafından yükseltelen "yaşa" dilekleriyle yola koyuldular.

Suşehri'de, Zara'da, Hafik'de (Koçhisar) halk, büyük gösteriyle Gazi'yi selamladı. Gazi, yolda göçmenlerin durumlarıyla yakından ilgilendi. Göçmenlerle konuşarak bilgi aldı. Meclis'in toplantıya çağırılması¹⁴⁴ hakkında ki duyuruya Başbakanlıktan alınan yanıt üzerine Gazi, Suşehri'den çektiği telle Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırıldı.

"Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ve Başbakanlığa

1. Görülen lüzum üzerine Anayasa'nın 19'ncü maddesi gereğince Büyük Millet Meclisi'ni hemen toplantıya çağırırım.

2. Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ve Başbakanlığa 12 Ekim 1924 ögüle sonrasında Suşehri'nden yazılmıştır. Hükümetçe gerekli bildirimde bulunulması rica olunur."

Akşam saat sekizde Sivas'a varan Gazi, Türk Ocağı'nda konuk kalmış ve halk tarafından şiddetle alkışlanmıştır.¹⁴⁵ Cumhuriyet döneminin üzerinde önemle durduğu demiryolu çalışmaları ürünlerini vermeye başlamıştır. Sivas'a raylar döşeniyordu. Sivas'lılar bayram yapıyorlardı. Gazi, o gün Sivas'tan Başbakan İsmet Paşa'ya bir tebrik telgrafi çekerek mem-

144 9-10 Ekim 1924 tarihinde Güneydoğu sınırlarımız hakkında İngilizlerce verilen bir nota metninin Başbakanlıktan gelmesi üzerine, Gazi bu konudaki görüşlerini bildirerek Meclis'in toplantıya çağırılmasını istedi... *Sonbahar Gezileri*, s. 134.

145 ... *Sonbahar Gezileri*, s. 137-138.

nunluğunu bildirdi. ¹⁴⁶

Gazi o geceyi Sivas'ta geçirdi. Burada kalmak niyetindeydi. Fakat Güneydoğu sınırimızda durumun ciddileşmesi üzerine Meclisi toplantıya çağırıldığından, biran önce Ankara'ya gitmek gerekiyordu. Bu nedenle 13 Ekim 1924 sabahı Ankara'ya gitmek üzere Sivas'tan ayrıldı. ¹⁴⁷

146 Önder; a.g.e., s. 324. **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Teşrin-i Evvel 1340.

147 **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Teşrin-i Evvel 1340.

ALTINCI GELİŞ (19-20 Eylül 1928)

Harp İnkılâbı yurdu bir çığ gibi, bir baştan bir başa sardığı, ülkenin tüm imkanlarıyla bir okuma-yazma seferberliğine girdiği günlerde Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos 1928 tarihinde Tekirdağ'dan başlayarak Bursa, Çanakkale, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'yi içine alan bir yurt gezisine çıkmıştır. Gazi'nin bu geziden amacı, 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu'nda yapmış olduğu konuşmadan sonra yeni harflerin memur ve halk arasındaki öğrenilme derecesini kontrol etmek ve halkı bu konuda aydınlatmaktır.

Sivas'da çıkan Kızılırmak Gazetesi de ¹⁴⁸ Gazi'nin bu gezisi hakkında okuyucuya sık sık haberler yayınlayıp, O'nun Sivas'a geleceğini 17 Eylül 1928 tarihli nüshasında halka müjdelerken, şehirde yapılan hazırlıklardan da söz etmektedir. Bu haberde yer alan son cümle "**Aziz Gazi Geliyor**" yeni harflerle basılmıştır. ¹⁴⁹

Sivas sınırı olan Çamlıbel'de Sivas Milletvekilleri ve Vali başkanlığında bir heyet tarafından karşılanan Gazi, yanında Başbakan İsmet Paşa, Sağlık Bakanı Refik Bey, Kılıç Ali ve maiyetleri oldukları halde 19 Eylül 1928 günü saat 18'de Sivas'a girmişlerdir. Gazi, şehir girişinde ise memurlar, öğ-

148 15 Ekim 1909 tarihinde yayın hayatına başlayan Kızılırmak Gazetesi'nin kurucusu Kamil Kıtıapçı'dır. Gazete 1909'dan 1910 yılı sonuna kadar düzenli olarak devam etmiş, neşriyatına daha sonra 1914 yılına kadar ara vermiştir. İkinci çıkışı 1914 yılıdır ve üç sene sürmüştür. Üçüncü çıkışı 1925 yılıdır. 29 Temmuz 1926 tarihine kadar ara vermeden çıkan gazete arasına kesintiye uğrayarak 15 Haziran 1940 tarihine kadar çıkmıştır. Bu tarihte "**Sivas Postası**" adını alan gazete 2 Son Teşrin (Kasım) 1942 tarihinde tekrar Kızılırmak olarak çıkmıştır. Gazete 12 Kasım 1946 tarihine kadar yayımlanmış, yeniden çıkmak için hazırlıklar yapılmış ise "**Ülke**" Gazetesi onun yerini almıştır. Hüseyin Yıldırım; *Cumhuriyet Döneminde Sivas Şehri (1923-1950)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1993, s. 423-427.

149 Paçacıoğlu; a.g.e., s. 85-86. Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan Türkiye'yi çağdaştırma sürecinde yapılan inkılâp hareketleri Sivas'ta da ilgiyle takip edilmiş ve benimsenmişti. Sivas diğer inkılâplarda olduğu gibi Harf İnkılâbı'nda da öncü bir rol oynamıştır. Kızılırmak Gazetesi'nde Harf İnkılâbı'yla ilgili yazılara henüz inkılâba karar verilmediği 17 Mayıs 1928 tarihinden itibaren başlandığı görülmektedir. O tarihlerde gazetede yer alan "**Latin Harfleri Kabul Edilirse**", başlıklı yazı Latin harfleriyle yayımlanmıştı. İstanbul gazeteleri bile basında Latin harflerine 9 Ağustos 1928 tarihinden itibaren yer vermemeye başlamışlardı. Sözü edilen yazıda bir çok yazım hatası bulunduğu gibi, yazının bazı kısımlarında elde yeterli harf bulunmadığı için Arap harfleri kullanılmıştır. Yazıda ayrıca yazarın haftada beş saat halka latin harflerini öğretmeye hazır olduğunu bildirmesi Harf İnkılâbı'nın gerçekleşmesini ne kadar arzu ettiğini açıkça göstermektedir. Kızılırmak Gazetesi Harf İnkılâbı'yla ilgili gelişmeleri, yetkililerce bu konuda yapılan açıklamaları zamanında halka duyurarak onları bilgi sahibi yapmayı görev saymıştır. Paçacıoğlu; a.g.e., s. 33.

renciler, askerler ve binlerce halk tarafından görkemli bir tezahürat ile 21 pare top atışıyla karşılanmıştır. Kadın, erkek, çocuk, bütün caddelerde sabaha kadar fener alayları ve şenlikler yapılmıştır.¹⁵⁰

Gazi, İsmet Paşa ve Refik Bey vali konağında misafir olmuşlar, Sivas Valisi tarafından şereflerine bir akşam ziyafeti verilmiştir. Geceyi Vali konağında geçirdikten sonra, 20 Eylül 1928 sabahı valilikte okuyup yazma çalışmalarını izlemiş, ilgililerden bilgi almıştır.

Hükümet Meydanı'nda toplanan Sivas halkını adeta tahta başında imtihan etmiştir: "Gazi Hazretleri, halk arasından Abidin isminde bir kasapı tahta başına davet buyurdular. Abidin geldi, yeni harfleri henüz öğrenemediğini derin bir utanç duyarak arz etti. Gazi Hazretleri kasap Abidin'e on dakika zarfında sedah harfleri öğrettiler, ismini yazdırdılar.¹⁵¹ Abidin her harfi öğrendikçe Hükümet Meydanı alkışla çınlıyordu. Abidin ismini yazdığı zaman, meydan müthiş bir alkışla çınladı. Yaşa, varol, büyük Gazi! sesleri ufku sarsıyordu."¹⁵² Tahrirat Müdürü Basri Bey, Gazi Hazretleri'nin şu cümlelerini yazdı:

"Memnuniyetle görülüyor ki, muhterem Sivas halkı harflerle okuma ve yazmayı az zamanda kolayca öğreneceklerdir."

Bunu müteakip İsmet Paşa'ya saygı göstererek; "Öğrenmişler Paşa" buyurdular ve "teşekkür ederim Allahaismarladık" hitabıyla halka veda ettikleri anda her taraftan yükselen alkışlar ve yaşa sesleri halkın gönlünden kopan sevgi hislerini gösteriyordu.¹⁵³

Sivas Kongresi'nin yapıldığı lise binası ve kongre salonu, müze olarak düzenlenmişti.¹⁵⁴ Liseye giderek bu salonu da gören Gazi, ayrılırken müze

150 Cumhuriyet, 20-21 Eylül 1928, Milliyet, 20-21 Eylül 1928.

151 Atatürk'ün tahta başındaki resmi bu anda çekilmiştir. Sami N. Özerdim; Yazı Devriminin Öyküsü, Ankara, 1978, s. 31. M. Şakir Ülkitaşır; Atatürk ve Harf Devrimi, 2. Baskı, Ankara, 1981, s. 116-120.

152 Cumhuriyet; 21 Eylül 1928.

153 Paçacıoğlu; a.g.e., s. 100-103.

154 "Maarif Bakanı Necati Bey, şehrimize geldikleri zaman Türk'ün büyük hatırası Gazi Paşa Hazretleri'nin Sivas Kongresi'ni yaptığı tarihi salonda, Gazi'nin o zaman kaldıkları odanın bir müze halinde muhafaza edilmesini emretmişlerdi. Aynı zamanda Maarif Bakanı, müze müdürünü de bu konuda incelemede bulunmak üzere Sivas'a davet etmişlerdir. Sivas'a gelen müze müdürü de salon ve oda hakkında incelemede bulunmuş ve bir rapor hazırlamıştır. Rapor, Ba-

defterine:

"20 Eylül 1928. İlk kongremizin toplandığı salonu görmekten çok mütehassis oldum.

Gazi Mustafa Kemal,"

cümlesini yazmıştır. Gazi o gün öğleye doğru beraberindekilerle Kayseri'ye hareket etmiştir.

kanlıkça incelendikten sonra istiklal ve inkılâb amadelerinin ilk temellerini atıldığı bu salon şe-refiyle mütenasip bir şekilde muhafaza olunacaktır. Haber aldığımızı göre kongre salonu o zaman ki şekle getirilecek, yerilen kararların suretleri bir tarihçe halinde tesbit olunacak ve kongre azalarını fotoğrafları salona asılacaktır. Gazi Hazretleri'nin kaldıkları oda da, eşyası da aynı vaziyette korunacaktır... Bütün bunların iki aya kadar ikmal edileceği tahmin edilmektedir..." Kızılırmak, 7 Temmuz 1928.

YEDİNCİ GELİŞ (20 - 21 Kasım 1930)

17 Kasım 1930 tarihli gazeteler Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın aynı gün Ankara'dan hareketle Kayseri, Sivas (hava uygun olursa Erzurum), Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Afyonkarahisar, Adana seyahatlarına çıkacağını yazıyordu. ¹⁵⁵ Gazi'ye, yaveri Rusuhi, özel kalemi Hasan Rıza, M. Ekrem, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Sıhhiye Müsteşarı Hüsamettin Beyler ve Kılıç Ali, Salih, Recep, Cevat Abbas, Falih Rıfkı, Recep Zühtü, Reşit Galip, Ruşen Eşref ve Memduh Şevket Beyler de refakat etmekteydiler. ¹⁵⁶

17 Kasım 1930, saat 8.30'da Ankara'dan hareket eden Gazi ve beraberindekiler Kayseri'den de 19 Kasım 1930 saat 14.30'da Sivas'a hareket etmişlerdir. ¹⁵⁷ Geceyi trende Gemerek istasyonunda geçirmişler, öğle yemeğini de trende yemişlerdir.

20 Kasım 1930 Perşembe günü saat 14'te Sivas'a gelen Gazi, merasim yapılmaması hakkındaki emirlerine rağmen kadın, erkek büyük bir halk topluluğu tarafından coşkuyla karşılanmışlardır. Güzel havada bir müddet halk ile beraber yürüdükten sonra otomobilleri ile hükümet konağına gitmişlerdir. Cumhurbaşkanı burada, bir süre İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Milletvekili Recep Bey ile birlikte, Sivas Valisi Akif İyidoğan ile görüşmüşlerdir. Daha sonra Kolordu'yu ve Belediye'yi ziyaretten sonra, kız öğretmen okulunu ve liseyi ziyaret etmişlerdir.

Ziyaretler Perşembe tatiline rastladığı için sınıflara girerek ders dinleyememiş, öğrencilerle görüşememiştir. Kız öğretmen okulunda yakthaneleri gezmişler ve ayrılırken kendisini selamlamak için dizilen öğrencilerden birkaçı ile ve öğrenci sayısı hakkında okul müdürü ile konuşmuşlardır. ¹⁵⁸ Lisede Sivas Kongresi sırasında kendisine tahsis olunan ve aynı eşya ile olduğu gibi muhafaza edilen odayı ve tarihi kongre salonunu gezmişlerdir. Salonu gezerken masalardan biri yanlış bir yere konmuştu. Gazi;

¹⁵⁵ Cumhuriyet; 17 Teşrin-i Sani 1930.

¹⁵⁶ Cumhuriyet; 18 Teşrin-i Sani 1930.

¹⁵⁷ Cumhuriyet; 20 Teşrin-i Sani 1930.

¹⁵⁸ Cumhuriyet; 21 Teşrin-i Sani 1930. Sivas; 24 İkinci Teşrin 1930. Atatürk ve Eğitim (Hazırlayan: Ahmet Bekir Palazoğlu), Ankara, 1980, s. 80-81.

"Bu masanın yeri şurası idi, ilk nutkumu burada söyledim. Bir münakaşada reise lüzum hasil olduğu zaman bu kürsüye çıktım," diyerek o günlere ait anılarını anlatmış, arkadaşlarının nerelerde oturduğunu göstermiştir. Bu sırada müze defterini getirmişlerdi. 1928 yılı 20 Eylül'ünde yazdığı;

"İlk kongremizin toplandığı salonu görmekten çok mütehassis oldum", cümlesinin altına;

"Bugün de aynı tahassüs, aynı kuvvetle devam ediyorum," cümlesini yazarak imza atmıştır.

Liseden öğrencilerin alkışları arasında çıkan Gazi, Cumhuriyet Halk Partisi merkezini ziyaret etmişler, burada Halk Partisi üyelerini kabul ederek yapılan inkılâplardan ve ülkenin durumu hakkında görüşlerinden bahsetmişlerdir. Sivas'ta Serbest Cumhuriyet Partisi teşekkül etmemiş olduğundan kabul ettiği kişiler arasında muhalefeti temsil eden kimse yoktu.

Reisicumhur Gazi Hazretleri Cumhuriyet Halk Partisi'nden sonra kendisini görmek için bekleyen binlerce halkın alkışları arasında yürüyerek Vali konağına gitmişler ve yolda halkın bazıları ile konuşmuşlardır. Geceyi Vali konağında geçiren ve burada çeşitli heyetleri kabul eden Gazi,¹⁵⁹ 21 Kasım 1930 günü saat 10.15'te Tokat'a hareket etmiştir.¹⁶⁰

159 Cumhuriyet; 21 Teşrin-i Sani 1930. Sivas; 24 İkinci Teşrin 1930. Ahmet Hamdi Başar; *Atatürk'te Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, 2. Baskı, Ankara, 1981, s. 29. "... Sivas'ta Hükümet Konağı'nda verilen akşam yemeğinde kalabalık bir davetli huzurunda... Sivas'ın ne kadar kalbur üstü insanı varsa hepsi de orada idi."

160 Önder; a.g.e., s. 325.

SEKİZİNCİ GELİŞ (13 Kasım 1937)

Atatürk yanında Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Pilot Sabiha Gökçen, Milletvekillerinden Ali Kılıç, Recep Peker, Salih Bozok, Cevat Abbas Güter, Dr Ömer İrdelp, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak, Başyaver Celal Üner, Muhafız Komutanı İsmail Hakkı Tekçe ve başkaları da olduğu halde 12 Kasım 1937'de özel bir trenle Doğu illerinde bir inceleme yapmak üzere Ankara'dan ayrılmışlardır.¹⁶¹

13 Kasım 1937 günü saat 9.40'da Sivas'a gelen Atatürk ve beraberindekiler istasyonda Sivas Valisi Nazmi Tokar, komutan ve daha önce özel trenle¹⁶² Sivas'a gelmiş olan davetli milletvekilleri, hükümet ileri gelenleri, bando, askeri kıta, öğrenciler, izciler, resmi, özel teşkilat başkanları ve kalabalık bir halk tarafından karşılanmışlardır.

Atatürk istasyonda karşılayıcıların ellerini sıkmışlar, kendilerini selamlıyan tazim kıtasının önünden yürüyerek geçmişler, asker, öğrenciler ve istasyonu dolduran halka iltifat etmişlerdir. Buradan doğruca Cumhuriyet Halk Partisi'ne gelmişler, bütün güzergahta yollara dökülen halkın çılgınca tezahüratıyla karşılanmışlardır.¹⁶³

Atatürk, partiden sonra lise müdürtü, matematik öğretmeni Ömer Beygo ve başyardımcısı felsefe öğretmeni Faik Dranaz ve öteki ilgililerle birlikte doğrudan Sivas Kongresi'nin yapıldığı liseye gitmişlerdir. Lisede dersaneleri gezmişler, öğrencilere sorular sormuşlardır. Lisenin 9-A sınıfında geometri dersine girdiler. Bu derste bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırdılar. Öğrenciler tahtada çizdiği koşut iki çizginin, başka iki koşut çizgiyle keşşmesinden oluşan açıların Arapça adlarını söylemekte zorluk çekiyor ve yanlışlıklar yapıyordu. Bu durumdan etkilenen Atatürk tepkisini:

"Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez.

161 *Ulus*, 14 Kasım 1937. *Aynı Tarihi*, Sayı: 48 (1-30 Son Teşrin 1937), Ankara, 1937, s. 6. *Cumhuriyet*; 13 İkinci Teşrin 1937.

162 "Sivas-Divrik hattının işletmeye açılma ve Diyarbakır-Cizre hattının temel atma törenlerinde bulunacak olanları hâmil hususi tren bugün saat 16'da Ankara'dan Sivas'a hareket etmiştir. Trende mebuslar, Nafia Vekaleti, siyasi ve idare müsteşarı, Devlet Demiryolları İşletme Umum Müdürü ve Matbuat mümessilleri bulunmaktadır." *Cumhuriyet*; 13 İkinci Teşrin 1937.

163 *Cumhuriyet*, 14 İkinci Teşrin 1937.

Dersler Türkçe yeni terimlerle anlatılmalıdır", diyerek tebeşiri eline alıp, tahtada çizimlerle "**zaviye**"nin karşılığı olarak "**açı**", "**dılı**"nın karşılığı olarak "**üçgen**" gibi Türkçe yeni terimler kullanarak, birtakım geometri konularını ve bu arada Pythagoras Teoremi'ni anlatmıştır.

"**Koşut**" olan "**muvaazi**" kelimesinin yerine kullanılan "**parelel**" teriminin kökenini açıklarken Orta Asya'daki Türklerin, kağının iki tekerleğinin bir dingile bağlı olarak duruş biçimine "**para**" adını verdiklerini anlatmıştır. Atatürk, bu derste aynı zamanda ders kitaplarının birkaç ay içinde Türkçe terimlerle yeniden yazdırılıp bütün okullara ulaştırılmasını emir buyurmuşlardır.¹⁶⁴

Kongre Salonu'nu bir daha gören Atatürk;

"**Burada bir milletin kurtuluşunu hazırlayan kararlar verildi**", diyerek, kongre günlerinde bazı çalışmalarını anlatmış, hatıraları bir kez daha tazelenmiştir. Daha sonra Sivas'ta yapılan lokomotif ve vagon atölyeleri inşaatına giderek altı aya kadar inşaatı bitecek olan Cer Atölyesi hakkında bilgi almıştır. Saat 11.10.'da coşkunu sevgi gösterileri arasında toplanan halkı selamlayarak Çetinkaya'ya doğru yola çıkmıştır.¹⁶⁵

164 Bu tarihsel olaya Sivas Lisesi öğrencisi olarak tanık olan Ömer L. Örnekol'un anısı. Sivas Lisesi 100 Yılı, 1887-1987, Sivas, (t.y.), (s.y.). Atatürk ve Eğitim..., s. 142-145. Atatürk, III. Türk Dil Kurultayı'ndan hemen sonra 1936-1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda kendi eliyle bir geometri kitabı yazmıştır. 1937 yılında İstanbul'da Devlet Basımevi'nde basılan kitabın kapağında önemle belirtildiği gibi, Atatürk'ün bu yapıtı, "geometri" öğrenenlere, bu konuda kitap yazacaklara kılavuz olarak Kültür Bakanlığı'nca neşredilmiştir. "Yazar adı yok, fakat yazının ruhu ve tutumu, onun, Atatürk'ten çıkmış olduğunu apaçık gösterir. 44 sayfalık kitapta "boyut, uzay, yüzey, düzey, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, çember, teğet, açı, açılırtay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, kırık, çekül, yatay, düşey, dikey, yündeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yanal, yamuk, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan, varsayı, gerekçe" gibi terimler hep bu amaçla Atatürk tarafından türetilip konmuştur. Geometri, 2. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1981.

165 Cumhuriyet; 14 İkinci Teğrin 1937. Ulus; 14 Kasım 1937.

SONUÇ

Anadolu'nun kuzey-güney, doğu-batı yönlerinde uzanan ticaret yollarının kavşak noktasında yer alması nedeniyle Sivas, tarihin her döneminde önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın çöküşüne paralel olarak devam eden çöktüştanzimat'la ve kişisel gayretlerle biraz düzelir olmuşsa da Milli Mücadele öncesi her türlü etnik ve eşkiyalık hareketlerinin olduğu büyük bir kasaba görünümündedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'yi başlatmasından sonra her Anadolu şehri gibi Sivas da kısa sürede O'na katılmakta gecikmemiş ve bir anda kendini Milli Mücadele'nin merkezi olarak bulmuştur. Tüm kadroları ile bu hareketi destekleyen Sivas, tarihin en değerli kaydettiği güç şartlar altında kazanılan zaferde Atatürk'ün "**Cumhuriyetin Temelini Burada Attık**" ifadesi ile en değerli yeri almıştır.

Daha çok Sivas Kongresi ile hatırlanan bu kentte içten ve dıştan gelen bütün karşı koymalara rağmen, bir dönüm noktası başlamış ulusal ihtilal, savaş, kurtuluş, inkılâp devrini getiren hamlelerin vatan bütünlüğü adına temelleri burada atılmıştır.

Milli Mücadele sonrasında başlatılan çağdaş Türkiye'yi kurma atılımlarına Sivas da katılmış, bazılarında öncü rol oynamıştır.

Sivas'a toplam sekiz defa gelen Atatürk'ün her gelişi büyük coşku uyanırdır, Sivas halkı büyük kurtarıcısını bağrına basmaktan her zaman büyük gurur ve kıvanç duymuştur.

BİBLİYOGRAFYA**GAZETELER**

Cumhuriyet
Dünya
Gaye-i Milliye
Hakimiyet-i Milliye
İrade-i Milliye
Kızılırmak
Milliyet
Sivas
Sivas Postası
Tasvir-i Efkâr
Ulus

DERGİLER

Atatürk Araştırma Dergisi
Ayın Tarihi
Belgeler
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Dergisi (Sivas)
Hayat Tarih ve Edebiyat Mecmuası
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
Orman Mühendisliği Dergisi
Revak (Sivas)
Tarih Vesikaları Dergisi
Tarih ve Toplum
Toplumsal Tarih
Türk Kültürü
Vakıflar Dergisi
Yıllar Boyu Tarih Dergisi

İNCELEME ESERLER

AKGÜN, Seçil; General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, İs-

tanbul, 1981.

ALKAN, Ahmet Turan; Birinci Dünya Harbi'nde Sivas'lı Bir Zabitan Hatıra Defterinden, Revak/91, Sivas, 1991.

-----; İstiklal Mahkemesi'nin Sivas Günleri ve Muhalifleri Tavsiyesi, I. Tarih ve Toplum, Sayı: 62 (Şubat 1989).

AŞKUN, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, İstanbul, 1963 (2. Baskı).

ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, C. I, İstanbul, 1980.

.....; Nutuk, C. II, İstanbul, 1967.

Atatürk Başöğretmen (Derleyen: Muhterem ERENLİ), İstanbul, 1981.

Atatürk Sivas'ta, Sivas, 1982.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Daire Başkanlığı, Ankara, 1982.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri 1917-1938, Ankara, 1967.

AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, İzmir, 1986 (2. Baskı).

BAŞAR, Ahmet Hamdi; Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, 2. Baskı, Ankara, 1981.

BAYAR, Celal; Bende Yazdım, C. 8, İstanbul, 1972.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, 1974.

.....; Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Ankara, 1986.

BİRİNCİ, Ali; Halil Rif'at Paşa'nın Tembihnameleri, Cumhuriyet Üni-

versitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3 (1984).

.....; Ahmet Turan ALKAN; Halil Rıfat Paşa, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7 (1986).

CAHEN, Claude; Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (Çeviren: Yıldız MORAN), İstanbul, 1979.

CEYLAN, Oğuz; Sur ve Kaleleri İle Tarihte Sivas, Sivas, 1988.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri (Çeviren: Nuri ONAT), İstanbul, 1984.

ÇAĞDAŞ, Halûk; Sivas İdadisi: Geçmişten Geleceğe Uzanan Tarihi Bir Bina, Tarih ve Toplum, Sayı: 90 (Haziran 1991).

DARKOT, Besim; Sivas, İslam Ansiklopedisi, C. X.

DEMİREL, Ömer; II. Mahmut Döneminde Sivas Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri, Ankara, 1989.

DURSUNOĞLU, Cevat; Milli Mücadele'de Erzurum, Ankara, 1946.

ERDEHA, Kamil; Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, Ankara, 1974.

ERDEŞİR-İ, AZİZ B.; Bezm u Rezm (Çeviren: Mürsel ÖZTÜRK), Ankara, 1990.

ERDMANN, Kurt; Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts, Berlin, 1961.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. III (Neşreden: Ahmet Cevdet), İstanbul, 1314.

Geometri, Ankara, 1981 (2. Baskı).

GOLOĞLU, Mahmut; Sivas Kongresi, Ankara, 1969.

GÖDE, Kemal; Eratnahlar (1327-1381), Ankara, 1994.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib; Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne, I. Kitap, Ankara, 1959.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib; 15 ve 16. Asırda Eyalet-i Rum, Vakıflar Dergisi VI, İstanbul, 1965.

GÜNAY, Muhlis; Sivas Kongresi'nin Son Tanığı Atatürk'ü Anlatıyor: Mustafa Kemal'in Yüreğinde Korkunun Yeri Yoktu (Talat TALAY), Yıllar Boyu Tarih Dergisi, X/6 (Haziran 1983).

Hasan Tahsin; Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, İstanbul, 1932.

HONIGMAN, Ernst; Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı (Çeviren: Fikret İŞILTAN), İstanbul, 1970.

İbn Battuta Seyahatnamesi (Çeviren: Mehmet Şerif), İstanbul, 1333.

İĞDEMİR, Uluğ; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1967.

İNALCIK, Halil; Adaletnameler, Belgeler 3-4 (1965), Ankara, 1967.

İstiklal Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921), Ankara, 1960.

KALAÇ, Ahmet Hamdi; Kendi Kitabım, Ankara, 1960.

KANSU, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. I-II, 3. Basım, Ankara, 1988.

KARABEKİR, Kazım; İstiklal Harbimizin Esasları, İstanbul, 1960.

KARAL, Enver Ziya; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul, 1971.

Kılıç Ali; Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor, İstanbul, 1955.

KINROSS, Lord; Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1973.

KURAT, Akdes Nimet; Sivas Kongresi ve Amerikalı Gazeteci Edgar Loui Browne, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, XI / 62 (Kasım 1972).

KÜÇÜKA, Necip Ali; Atatürk'e Dair Bazı Hatıralar, Ulus Gazetesi, 10.11.1939.

LATİMER, Fredrick; Sivas Kongresi'nde Amerikalı Bir Gazeteci, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 9 (Ekim 1965).

MOLTKE, Helmuth Von; Türkiye Mektupları (Çeviren: Hayrullah ÖRS), İstanbul, 1969.

MORDTMANN, A. D.; Anatolien Skizzen Und Reisebriefe Aus Kleinasien (Franz Babinger), Hannover, 1925.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, İstanbul, 1981.

NADİ, Yunus; Ali Galip Hadisesi, İstanbul, 1955.

ORTAYLI, İlber; Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler, Ankara, 1974.

ÖNDER, Mehmet; Atatürk'ün Yurt Gezileri, Ankara, 1975.

ÖZÇELİK, Ayfer; Ali Fuat Cebesoy, Ankara, 1993.

ÖZERDİM, Sami N.; Yazı Devriminin Öyküsü, Ankara, 1978.

ÖZERGİN, M. Kemal; Anadolu Selçuklu Kervansarayları, Tarih Dergisi, XX (Mart 1965).

ÖZGÜÇ, Tahsin; Sivas Kale Kazısı, Ankara, 1947.

ÖZKAN, İbrahim; Atatürk'ün Şehrimizde Geçen Günlerinden Hatıralar, Sivas Posta Gazetesi, 12 Son Kanun 1942.

ÖZTOPRAK, İzzet; Milli Mücadele'ye Tepki: Şeyh Recep Olayı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 13 (Kasım 1988), Ankara, 1988.

PAÇACIOĞLU, Burhan; Sivas Basımında Harf İnkılabı, Sivas, 1990.

PALAZOĞLU, Ahmet Bekir (Hazırlayan); Atatürk ve Eğitim, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara, 1980.

Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619 (Çeviren: Hrand D. ANDREASYON), İstanbul, 1964.

Reşit Paşa'nın Hatıraları (Yayınlayan: Cevdet R. YULARKIRAN), İstanbul, 1939.

Rauf ORBAY'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz, 4 C., 1962.

Rıdvan Nafiz - İsmail Hakkı; Sivas Şehri, Anadolu Türk Tetkikatında, İstanbul, 1928.

SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, 3. Baskı, İstanbul, 1966.

SEVGİN, Nazmi; Anadolu Kaleleri, C. I, Ankara, 1959.

Sivas İl Yıllığı 1973, Ankara, 1973.

Sivas Lisesi 100. Yıl 1887-1987, Sivas, (t.y.).

Sivas'tan Ankara'ya, İstanbul, 1983.

SUNGU, İhsan; Sivas Kongresi Beyannamesi, Tarih Vesikaları Dergisi, I / 1, (1941).

TENGİZ, Erdoğan; Sivas Valisi Halil Rifat Paşa'nın Tembihnameleri, Orman Mühendisliği Dergisi, Sayı: 11, 1984.

TEVETOĞLU, Fethi; Mustafa Kemal - General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı; Prof. Hulûsi Y. Hüseyin (Pektaş), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 10 (Kasım 1987).

TEVETOĞLU, Fethi; Milli Mücadele'de Mustafa Kemal - General Harbord Görüşmesi 1-IV, Türk Kültürü, Sayı: 76, 77, 80, 81 (1969).

TUNCEL, Lütfi; Sivas Valisi Halil Rıf'at Paşa ve Tembihnameleri, Sivas, 1987.

.....; Sivas Valisi Halil Rıf'at Paşa ve Tembihnameleri, Ankara, 1987.

TURAN, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971.

.....; Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul, 3. Basım, 1980.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, 2. C., 2. Kısım (4 Eylül 1919 - 9 Kasım 1920), Ankara, 1965.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir; Atatürk ve Harf Devrimi, 2. Baskı, Ankara, 1981 .

VARİNLİ, Mehmet; Halil Rıf'at Paşa "Eski Sivas Valilerinden", Sivas, 1964.

YILDIRIM, Hüseyin; İstiklal Harbi'nde Sivas (19 Mayıs 1919 -23 Nisan 1920) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1986.

.....; Cumhuriyet Döneminde Sivas Şehri (1923-1950) (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1993.

.....; İrade-i Milliye, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 23 (Mart 1992).

.....; Atatürk İnkılâpları ve Sivas, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 29 (Temmuz 1994).

.....; Seyahatnamelerde ve Anılarda Sivas, Toplumsal Tarih, Sayı: 7 (Temmuz 1994).

YÜCEL, Yaşar; Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırma II, 2. Baskı, Ankara, 1991.

YİĞİT, İbrahim Süreyya; Çardak Boğazı'nda Bir Gece, Dünya Gazetesi 10 Kasım 1954, (Ulus Gazetesi 10 Kasım 1939).

ZEYBEK, Şerafettin; Amasya Mülakatı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 14 (Mart 1989).

KISALTMALAR

- AAMD : Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.
A.g.e. : Adı Geçen Eser.
A.g.m. : Adı Geçen Makale.
Bkz. : Bakınız.
C. : Cilt.
C.Ü. : Cumhuriyet Üniversitesi.
E.Ü. : Ege Üniversitesi.
İ.A. : İslam Ansiklopedisi.
s. : Sayfa
s.y. : Sayfa Yok.

- TDK : Türk Dil Kurumu.
TTK : Türk Tarih Kurumu.
t.y. : Tarih Yok.
vd. : Ve devamı.

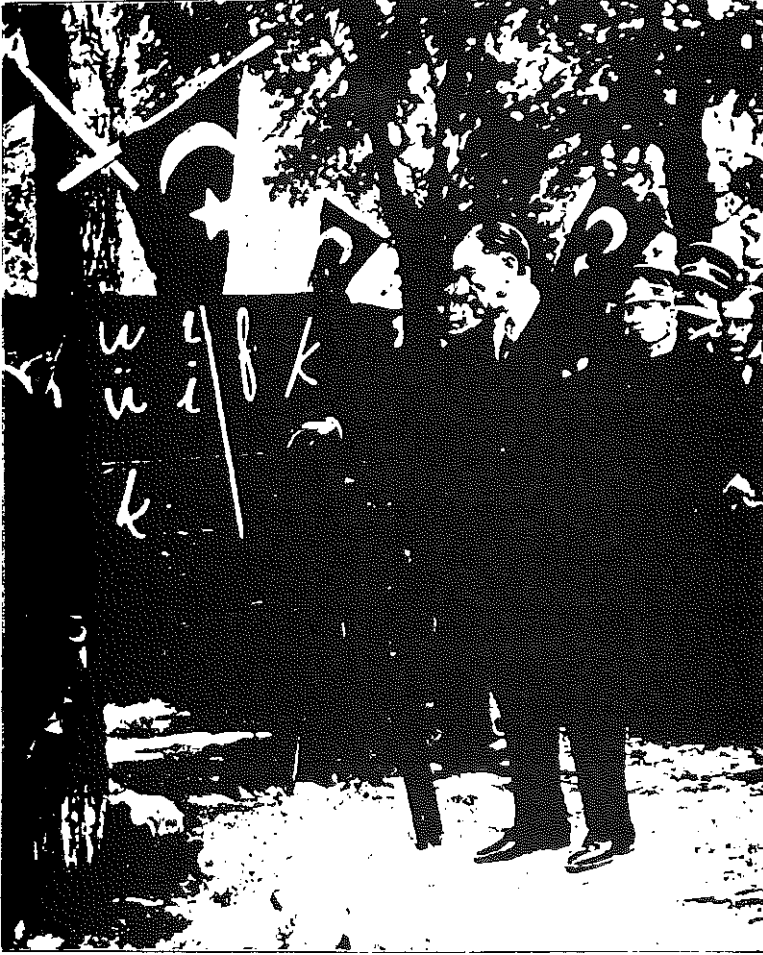

Atatürk Kongre Üyeleri Ve İleri Gelenler İle

Atatürk Sivas Kadısı Hasbi Ve Şeyh Fevzi İle

L'ILLUSTRATION

UN CHEF D'ÉTAT MAÎTRE DÉCOURU

Moustapha Kemal, président de la République turque, devant des étudiants à Sivas. (L'agence de presse officielle de la République turque.)

Atatürk Sivas'ta 20 Eylül 1928

بانی قریب آردسون محمد
 دایرئیس: آذربایجان، آذربایجان، آذربایجان
 دایرئیس: آذربایجان، آذربایجان، آذربایجان
 دایرئیس: آذربایجان، آذربایجان، آذربایجان
 دایرئیس: آذربایجان، آذربایجان، آذربایجان

Milliyet

20 Eylül 1928 Pazar
 1928 Eylül 20 Pazar
 1928 Eylül 20 Pazar

Gazi Hz. Sivasta emsalsiz bir surette istikbal edilmiş - tirlir

بویوک خلاصکار دون ساعت اون سکزده وجد و سرور ایچنده بولونان سیواس شهرینی تشریف استایلر

کیم سیواسده فنار آدلاییزی ترتیب ایلدیمه، تنککله یایلمشدر .

توفا، 19 (22) -- توفا ایلمه دن کیمه خار آلا ییزی، نوروک ایله نظامده، برونشیلردو، برونک دینجهو خضر تری دهفتهه باش وکیل، میوهکیلی، فرهنگ مجریسی و مسیح اراکان اولدی بینه ساعت اون اوچ بیتمه، بده دازه مسکن تکروت نوفاخر تشریف، ولایت مجلس موس مستقرینده، موزوی و عشقی بی حریره دن انشان بیرومنلر، آتیله دن شرقی شاهه، مجری تری استیار ایچیشلردو، غازی خضر تری توفا بیوی، مسکن بک اولده، اوسمه یکنی تارول ایچیش و مستاقا سیواک متوجه حرکت ایلمشلردو، غازی خضر تری حرازه نذیح اولانیشلردو، جمهوریت خلق فرعی ایکنی متفه خلقی ماسون دیون مری بیله، قول اردو و غولمدان حاج انا ماسون قیصریه و دار مشارکت، حضرتنه رفعت اندمکه دو .

سیواس، 19 (22) -- رئیس جمهور خضر تری دهفتهه باش وکیل، صحت انا، صبه وکیل و رفیق بی مجری و دبیر تری اولدی بینه برونک ساعت اون سکزده، سیواس خیریه بیرومنشردو، بویوک خلاصکارک موصلتی منتاقب 21 پاره طوبه آتیشلردو، غازی خضر تری بونه، ارفوا وکی شاهه، خلق مار فدن سلا، لانشر و سیواس عدوی ارفان چلی بده سیواس میرواشری دوان دهفتهه حساب مشردن منتقل فیک طرفدن استعمال اولونشلردو، سیر مدخلنده ایصامورولر، تکبیر، مکرز و دیگره خلق طرفه دن اهلالت نظامان ایله وریلا نیشلردو، قارین، ارکان، چوبوق، بیوتوق خلق نیابردوه آقشانه لادایر بویوک خلاصکارک حرمانه انتظار ایلمشدر . سیر وید و سرود ایچنده دو .

Milliyet, 20 Eylül 1928

آرکادوستان برائے
وزارت اہلکار کی طرف سے
پرنٹنگ اور پبلشنگ
آفس میں شائع ہوا ہے

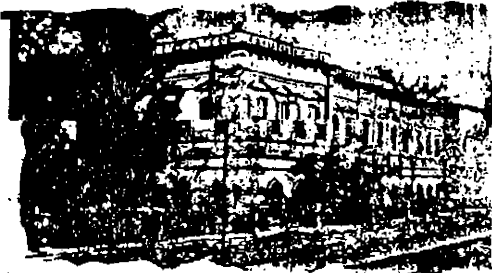
Milliyet

ایک روز ۱۰ سانس خرد
مجلس انصاف و عدالت
وزارت اہلکار کی طرف سے
پرنٹنگ اور پبلشنگ
آفس میں شائع ہوا ہے

21 Eylül 1928 8 Dönem 130

Gâzî Sivasta ehalîden bir çoğunu imtihan etmiş ve pek ziyade memnûniyetle bahs netice almış-ır

Hiç tereddüt emden diyebiliriz ki, en yakın noktasından en uzak noktasına kadar bütün Anadolu'da ve vatanın her parçasında yedisinden yetmişine kadar herke yeni harflerimizi öğrenmekte-dir. Bu, muhterem Başvekilimizin dediği gibi: Cahil kalmaktan kurtulmak isteyen bir milletin kurtuluş hamlesi-dir

سواستہ 20 (عالم شہسودوں) -
تو دہشتاں پیکر پر مردانہ دور جیات اور ہوسوں
و پروان ارفہ خفاہ تولا یادک انورون بڑے
اکر بائیں بائیں ایرون یک طرفہ کورنیشن
پلانات ترقی و تکلیف پروان مرکزی دوس
چھوڑو تازی مہض کال مشرق ترک ہوسرک
آنا تارول ساجازی مرطوبہ شرق و سرور ایہ
تغیب ایسکندہ زمستانیکہ سیزارتہ گذرکہ
اولان پر لڑا خلی گہاڑی سیر سیزارتہ پیمگندہ
خازی مشرتازی دون آتاش لوزی سیرلہ
سولست پروور دتاری زبان لغت سیر سیدون ستہ
ہوش و شروشہ پلان برنی۔ مثال مشرتاز
سراس تیر سوزی سیر سلیلی ایرون سقل دربارم
و لغتہ

خانی مشرتازک ہوس انسانی انباشدہ وہ
سیرولس ایہ تواد آراستہ ہستی سقلند
یکر کن خازی مشرتازی نام و سوزلہ خود و دور و دور
انیشیز کو پلور ایہ کو دور سقلندہ
دویش جمہور مشرتازی بولنشیا ولردن برتہ
تو دیک مشرتازی طاریہ عا پابین مشرتاز
و ازیش بر ایک ہر کو سقلندہ۔ لنتیاد کو پلور
یک مشرتازہ یازیش اولان ہوسوی افروستندہ
آنا طرف خلی یک تو دیک آناستہ = خالی
آناستہ = نام چھوڑ دیندہ
خازی مشرتازی تو آمدن سیراسہ خراجہ
حرکت پروور دوزک سناست او ج پیمدی
انراک ہستی تو دہ سیرول مہض تککہ کو سقلندہ
و پینشندہ

Gâzi huzretleri ile refâkîtlarında
Başvekil İsmet Paşa, ahihiye vekilî
Rehikâ bey ile diğer meb'ûslar ve
milletimiz: **medâlen** - buhar sanay-
de. **Rehîcu** emâr baz retleri'nin Sivast şeh.
meb'utleri'ni ziyâretinde bulunmuş ve
top atı müslar.

خازی مشرتازی بہ ایلان سیراسہ استیلال
ایقلازور۔ خفاہ سیرولہ پلان ولور
توادورہ مشرتازک پروور دوزک
خازی مشرتازک سیراسہ اول تو دیک
خازی مشرتازی تو دیک ایرون ہ بروک دربارم
و سیراسی آراستہ سیرولہ ایک آراستہ
مرکبہ کو پلور۔ مزید اراستن۔ توت و سناست
دائیان بروک خازی بروک تو دیک ملت پناشیز
لو دتاری مشرتازک انقلاب کی ہو یک طرفہ اولان
اقلانستہ دہر اولانندہ
Anadolunun her tarafında bu yeni
İnkilâbın mânası anlayınız. Gâzi
her gittiği yerde kendisini bekleyen
halka yeni harflerimizi öğretmekte-
dir.

Milliyet, 21 Eylül 1928

خفاہ یک مشرتازی کو دیک سیرولہ کو سقلندہ
و خراستیک دتاریہ ترقیہ کیا تو دیک اولی
خالی مشرتازک زکامہ آپہ خراستان خلی
یک مشرتازہ آراستہ۔ اور پروور بائیں کو پلور
ایرون پروورہ سناست ایہ۔ خراستہ زلی تیرول
ایک ایہ ایہ اولان تو دیک خلی۔ کو پلور ہوسہ
خراستہ مشرتازک یک مشرتازہ اولان سیرول
ہ بروک پروور۔ خراستہ۔ ایہ اولان مشرتازک کو پلور
پروفہ کو پلور
Yalnızak köylü çocuklarından
İlulunun da ihtiyar, ak sakalı baba-
lara kadar her Türk yeni harfleri
öğreniyor.

Gazi Hz. dün Sivas'a vasıl oldular ve büyük tezahüratla karşılandılar

Reisicumhur Hz. Liseyi, Kız M. mektebini, H. F. merkezini ziyaret ettiler. Bu sabah Tokada hareket ediyorlar

Sivas 20 (A.A.) — Reisicumhur Hz. geceyi Gemerek istasyonunda trende geçirmiştir. Öğle yemeğini de trende yemiştir.

Gazi Hz. saat 14'te Sivas'a muvazalat buyurmuşlar ve merasim yapılmaması hakkındaki emirleri ne rağmen kadın, erkek büyük bir halk kütlesi tarafından selâmlanmışlardır. Güzel havada bir müddet halk ile beraber yürüdükten sonra otomobillerile hükümet da-

iresini teşrif buyurdular.

Gazi lisede...

Sivas 20 (A.A.) — Reisicumhur Hz. hükümet dairesinde bir müddet Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Recep Beyler ve Sivas-Vatandaş ile görüşmüşlerdir. Kolordu ve Belediyeyi ziyaretten sonra Kız Muallim mektebini ve Liseyi teşrif buyurmuşlardır. Ziyaretler perşembe tatiline tesadüf ettiğinden talebe ile derahane de temas mümkün olmamıştır. Kız muallim mektebinde yatakhaneleri gezmişler ve ayrılırken kendisini selâmlamak için saf bağliyan talebeden bir kağıt ile talebe mevcudu hakkında mektep müdürü ile konuşmuşlardır. Lisede Sivas kongresi esnasında kendisine tahsis olunan ve aynı şeye ile olduğu gibi muhafaza edilen odayı ve tarihî kongre salonunu ziyaret buyurmuşlardır.

Gazi Hz. «Bu masanın yeri şurası idi, ilk nutkumu burada söyledim. Bir münakaşa da reise lüzum hâsıl olduğu zaman bu kürsüye çıktım.» Diyorlar, o vakitki arkadaşlarından kimlerin nerelerde oturduğunu, o güne ait hatıraların heyecanile anlatıyorlardı. Salonu 1928 Eylülün yirmisinde ziyaret buyurdıkları zaman deftere şu cümleyi yazmışlar: «İlk kongremizin topladığı salonu görmekten çok mütehasis oldum.» Bugünkü ziyaretlerinde bu satırların altına şu cümleyi yazdılar: «Bugün de aynı tehasüs aynı kuvvetle devam ediyor.»

Gazi Hz. F. merkezinde

Liseden talebenin alkışları arasında çıktılar ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezini teşrif buyurdular. Reisicumhur Hz. burada fırka azalarını kabul buyurarak kendilerine Kayseri'de olduğu gibi Halk Fırkasının millîtin menafii âliye ve müstakbelesi için yaptığı büyük inkılaplardan bahsetmişler ve memleket ahvali hakkında görüşüp irşadatta bulunmuşlardır. Sivas'ta Serbest Fırka teşekkül etmemiş olduğundan kabul buyurdıkları zevat arasında muhafefeti temsil eden bir kimse yoktu

Cumhuriyet, 21 Kasım 1930

Müdürlüğü

Memlekete yayılan yazılar
başlıklar çıkarmayan geri
verilmezAbonelik : Kuruş
Bir senelik : 400
Altı aylık : 200

Her Pazartesi günü çıkar vilâyet gazetesidir

Şikâyetli yazılar
yazılmaz
Vilâyete verilirİlanları burası tarifesi
vardır.

24 İkinci Teşrin 1930

Fanesi (5) Kuruş

Sayı(2263)

Reisi Cumhur Hz. Şehrimizde

Reisi Cumhur Hükümet dairesinde bir müddet Şükrü Kaya, Recep beyler ve Sivas Valisi ile görüşmüş Kolordu ve Belediyeyi ziyaret. Ten sonra Kızmuallim mektebini ve Liseyi teşrif etmişlerdir. Ziyaretleri perşembe tatiline tasadüf ettiğinden talebe ile dersende temas mümkün olamamıştır. Kız muallim mektebinde yatak hançleri gezmiş ayrılırken kendisini selamlamak için biriken talebenden birkağı ile ve talebe mevcudu hakkında mektep müdürü ile konuşmuşur.

Tarihi kongra Salununda

Lisede Sivas kongrası esnasında kendisine tahsis olunan ve aynı esya ile olduğu gibi muhafaza edilen odayı ve tarihi kongra salonunu ziyaret etmiştir. Gazi hazretleri bu mesanın yeri şurası idi, ilk bulukumu burada söyledim. Bir münakaşada reise lüzum hasıl olduğu zaman bu kürsüye çıktım. deyolar o vakitki arkadaşlarımda hep beraber

olduğunu o güne ait hatıralarını heyecanla anlatıyorlardı. Salunu 1928 Eylülü 20 sinde ziyaret ettikleri zaman deftere şu cümleyi yazmışlardı (İlk kongramızın toplandığı Salunu görmekten çok mütebassis oldum.) bugünkü ziyaretlerinde bu saftırların altına şu cümleyi yazdılar : (Bugün de aynı tahasüs aynı kuvvetle devam ediyor.) Liseden talebenin alkışları arasında çıktılar ve C. H. fırkasını teşrif buyurdular. Reisi Cumhur hazretleri burada fırka azalarını kabul buyurarak kendilerine Kayseride olduğu gibi halk fırkasının milletten menafii aliye ve müstakbalesi için yaptığı büyük inkilâplardan bahsetmişler. Memleket ahvalı hakkında görüşüp teşadatta bulunmuşlardır. Sivas ta serbest fırka teşekkül etmemiş olduğundan kabul buyurdugu zevat arasında şabık muhafefeti temsil eden kimse yoktu.

Cumhuriyet halk firkasında

Sivas 20 — Reisi Cumhur Hazretleri C. Hak fırkasından sonra kendisini görmek için bekliyen binlerce halkın alkışları arasında yürüyerek Vali konağına getmişler ve yolda halkla bazilrile konuşmuşlardır. Gazi Hazretleri Vali konağında Halk mümessillerinden ve Vilâyet erkânından bazıları ile akşam yemeğini yeyecek ve burada kalacaklardır.

Büyük Gazi Tokatta

Tokat 21 - Reisicumhur Hz. saat 14 de maiyetleriyle birlikte otomobile şehrimizi teşrif buyurmuşlardır.

Tokat 21 — Reisi Cumhur hazretleri Tokadı teşrifleri esnasında Belediye dairesi önünde saatlerce kendilerine iutizareden halk tarafından heyecan ve muhabbeyle alkışlanmışlardır. Cuma olduğundan bugünü istirahatle geçirecek yarın halkla temasta bulunacaklardır.

20 E. 1928

İlk Kongremizin toplandıği
salonü görmekten çok
müteassıs oldum.

Gazi M. Kemal

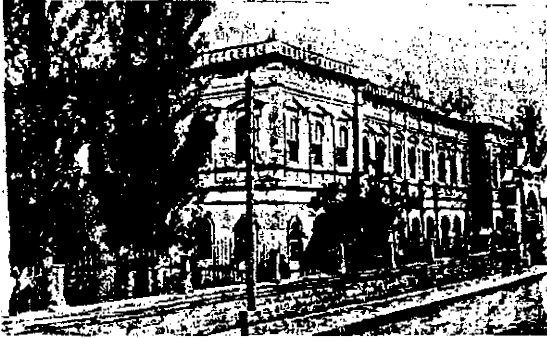
20. XI. 1930

Bün gün de aynı tetassıs.
ayrı kırıvıtle devam ediyor.

Gazi M. Kemal

Sivas 13 (A. A.) — Reisi cumhur Atatürk beraberlerinde Başvekil Celâl Bayar, Dahiliye Vekili ve C. H. Partisi Genel Sekreteri Sükrü Kaya, Nafia Vekili Ali Çetinkaya ve maiyetlerindeki zevat bulunduğu halde bu sabah saat 9,40 ta hususi trenle Sivasa gelmiş, istasyonda Vali, Komutan ve daha evvel hususi trenle Sivasa gelmiş olan davetli mebuslar, hükümet erkânı, bando, askerî kıt'a, mektebliler, izciler, reami hususi teşkilât mümessilleri ve kalabalık bir halk kütləsi tarafından karşılanmışlardır.

Atatürk istasyonda karşılayıcıların el-

Atatürkün Sivasta bir defa daha şeref verdiği tarihi hisse binası lerini sıklıkla, kendilerini selâmlayan tazim kıtasının önünden yürüyerek geçmişler, asker ve mekteblilere ve istasyonu dolduran halka iltifat etmişlerdir.

Buradan otomobillerle doğrudan Cumhuriyet Halk Partisine gelmiş bütün

güzergâha yollara dökülen halkın gılgınca tezahüratıyla karşılanmışlardır.

Sivastan hareket Sivas 13 (A. A.) — Reisi cumhur Atatürk, C. H. Partisinden sonra Sivasa kongresinin akdedilmiş olduğu likeyi şerefli kıldırılmışlardır. Liiede dersaneleri gezmişler, talebeye bazı sualler sormuşlardır. Müteakiben lokomotif ve

vagon atölyeleri inşaatına giderek altı aya kadar inşaatı ictimal edilecek olan atölyeler hakkında izahat almışlar ve saat 11,10 da tezahürat arasında stülan toplula selâmlanarak Çetinkaysaya müte-

[Türkî Sa. 3 sâfha 6 da]

Atatürk Sivas Lisesi'nde Geometri Dersinde 13 Kasım 1937